БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1954
НОЯБРЬ
25
ЧЕТВЕРГ
№ 232 (3169)

ӨРТЭЭ 20 КОП.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

ВЦСПС-тиң секретариадында: Соңгулдаларга профэвилел организацияларының киржилгезиниң дугайында (1 арын).

«Правданың» корреспондентизиниң айтырыгларынга эш В. М. Молотовтуң харыылары (1 арын).

Хөвең ажылын хөгжүдер айтырыг талазы-биле чөвүлел хурал (1 арын).

Бүгү-Эвилелдиң кәдээ ажыл-агый делгелдезинде: Чурттуң байлаа (2 арын).

Соколов.—Колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга белеткенир (2 арын).

Д. Аракча.—Бирги улуунуң түңнели (2 арын).

А. Чаклин.—Бүдүүлүк сүзүглелге болгаш знахарствога удур медицинаның демисели (3 арын).

С. Темерин.—Совет кижилерниң амыдырал-чурттаалгазының хастаалгазынга (3 арын).

Совет-моол садыг чугаалажышкыннарынга (3 арын).

Совет Эвилелиниң чазаанга ГДР-ниң чазаанның харыы нотазы (4 арын).

Моолдуң Араттың—Революстуг партиязының XII съездизиниң ажыттынганы (4 арын).

Электроэнергияны—улус ажыл-агыйынга

Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка удурткан бистиң улуг совет улустуң эчис сорулгазы—коммунистиг ниитилелди тургузарының улуг программазын амыдыралга чедиишкинниг боттандырары болур.

Тайбың күш-ажыл-биле бодунуң чырыткылыг келир үезин тургузуп турар совет улус коммунизм тургузуушкунунуң херээнге кестүп көрбээн улуг чедиишкиннерлиг болган. Бедик техниканың базазынга үндезилеттинген бүдүрүлгениң чайгылыш чок хөгжүлдези бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларынга ниитиниң байлаан соксаал чок өстүрерин хандырган.

Коммунизм тургузуушкунунуң хереэ дээш демиселге совет кижилер чаа-чаа тиилелгелерни чедип албышаан, совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу В. И. Ленинниң «Коммунизм дээрге—бүгү чурттуң электрификациязын каттыштырган совет эрге-чагырга болур»—деп аныяк совет республиканың тургустунганының баштайгы чылдарында-ла баш бурунгаар чугаалаан чугаазы ажыл херек кырынга боттанып турар. Бо үениң өтчүлүг үлетпүрүнүң болгаш кәдээ ажыл-агыйының бурунгаар чайгылыш чок хөгжүлдези чүгле электроэнергияны бар болуп турда болдунар аргалыг.

Партияның XIX съездизиниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бешки беш чыл планының талазы-биле директиваларында электри энергиязын 80 хууга өстүрери баш бурунгаар көрдүнген. Бешки беш чылдың ол программазы ам амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Делегейде эң улуг гидроэлектростанция болур Куйбышевтиң гидроэлектростанциязының тудуушкуну чорупт турар. Сталинградтың, Каменскийниң, Горькийниң, Мингечаурскийниң болгаш өске-даа гидроэлектростанцияларның тудуушкуннары база чедиишкинниг чорупт турар. Бо улуг тудуглар чоокку чылдарда пөс-таавының, аъш-чемниң, металлургияның болгаш чиик база аар үлетпүрнуң өске-даа хөй-хөй чаа бүдүрүлгелериниң ажыглалга кирер арганы бээр. Ол чорук бистиң чуртувустуң кәдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге база канчаар-даа аажок улуг перспективаны ажыдар.

Совет улус боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле бойдусту чаартып, оон күштериниң чоннуң эрге-ажыынга бараан болдуруп турар. Улус ажыл-агыйының электрижидилгези чурттуң бүдүрүкчү күштерин моон соңгаар улам-на хөгжүдеринге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Электри энергиязы хөй күш үнер ажылдарны механизастаар арганы берген. Бистиң чуртувустуң колхозтарының болгаш совхозтарының электрижидилгези чыл бүрүде калбарып турар. Ол чорук кәдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бедидеринге болгаш колхозчуларның ажылын чиигедиринге улуг рольдуг болган. Чижээ, Москва областың Владимир Ильич Ленин аттыг колхозта 36 бүдүрүлге чорудулгаларын электрижиткениниң ачызы-биле колхоз чыл бүрүде 66 муң күш хүннерни болгаш 50 тонна моторга ыдар чүүлдерни камнап ап турар.

Электрижидилге бистиң областың экономиктиг болгаш культурлуг чаартылгазынга база үнелеп четпес улуг ужур-дузалыг. Ам областың колхозтарының 25 хуузу электрижиттинген. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» болгаш Сталин аттыг колхозтарда, Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук», Тожу районнуң «Май 1-ни» колхозтарда бүдүрүлге ажылдары электрижиттинген. Электрижиттинген колхозтар бүрүзүнде бодунуң пилорамалары, механизастатынган тараа дээрбелери, мастерскаялары бар. Электри күжү колхозчуларның хөй адырлыг ажыл-агыйын сайзырадырынга дыка улуг рольду ойнап турар. «Чижээ, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң гидроэлектростанциязы чүгле 1953 чылда безин колхозка 70 муң ажыг рубльдиң орулгазын берген. Ол колхозта хөй күш үнер ажылдар бүрүн механизастатынган.

Моон-биле кады бистиң областың кәдээ ажыл-агыйын электрижидериниң херээнде улуг четпестер бар. Чер-черниң партия, комсомол, совет болгаш ажыл-агый организациялары улус ажыл-агыйының электрижидилгезинче чогуур кичээнгейни салбайн, оон темпизиниң хожудашкыннары-биле эптежип турар. Электрижиттинген колхозтарның хөй кезиинде механизастатынган тараа кургадыр черлер ам-даа тургустунмаан. Мал ажыл-агыйынга электри күжүн долузу-биле ажыглап, ында хөй күш үнер ажылдарны механизастап болур арганы чамдык колхозтар ам-даа эгелевээн. Хөй-хөй колхозтарның электростанциялары колхоз баштаар черлериниң буруузу-биле ажылдавайн, оттулар чүүл. кадрлар чогундан үр үеде ажыглал чок турарының фактылары бар. Орулга чок болгаш хөй чарыгдалдарны үндүрүп турар чоруктар электростанцияларның талазында база бар. Бо чорук электростанцияларны ажыглаарының техниктиг аргаларын шын сагываан-биле болгаш оларның септелгезин кудду шынарлыг чорутканы-биле тайылбырлаттынар.

Бистиң областа электрижидилгениң темпизин үлетпүрнүң болгаш кәдээ ажыл-агыйның улам-на өзүп турар негелдезинден ам-даа дыка хожудап турар. Бо чорук электрижидилгени улам-на улгаттырарын негеп турар. Электрижидилгеге бистиң область чиик өртектиг энергетика базалыг. 1955 чылда Хемчик хемге 1000 киловатт-шак, Ак хемге—360 киловатт-шак күштүг гидроэлектростанцияларны тударын төлевилээн. Ол станцияларны ажыглалга кирери-биле кады Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Сүт-Хөл районнары бүрүн электрижидилгени алыр.

Ам үеде Бүрен хемде 3000 киловатт-шак күштүг гидроэлектростанцияны кылып турар. Бо станцияны ажыглалга кирер чорук Каа-Хем, Таңды болгаш Кызыл районнарын бүрүнү-биле электрижидер арганы бээр. Оон-биле кады ол гидроэлектростанция Кызыл хоорайның бүс күжү-биле ажылдаар электорстанциязы-биле черге-лештир ажылдаар. Мынчангаш, областа бир-ле дугааргы чаңгыс аай энергия системазы тургустунар.

Чер-черниң партия, комсомол, совет болгаш ажыл-агый организациялары болгаш оон удуртукчулары аныяк Тыва область электрижидилге талазы-биле Совет Эвилелиниң мурнакчы областарының деңнелинге чедирери дээш боттарында бар бүгү аргаларын салыр ужурлуг.

ВЦСПС-тиң секретариадында

Соңгулдаларга профэвилел организацияларының киржилгезиниң дугайында

Улус судтарының соңгулдаларынга профэвилел организацияларының киржилгезиниң дугайында ВЦСПС-тиң секретариады доктаал үндүрген.

Келир соңгулдалар болза, үлетпүрнүң, транспорттуң кәдээ ажыл-агыйның болгаш тудуушкуннуң бүгү адырларында күш-ажылдың чаа көдүрлүүшкүнүнүң үезинде, бешки беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири болгаш ажыр күүседири дээш социалистиг чарышты күчүлүг калбартырының үезинде, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралының болгаш культурлуг деңнелиниң улам ыңай өзүлдезиниң үезинде эртер апаар. Улус судтарының соңгулдалары болза, суд чорудулгазын улам экижидеринче, совет социалистиг күрүнениң хоойлуларын шынгыы күүседиринче угланган политиктиг чугула кампания болуп турар.

Улус судтарының болгаш улус төлээлериниң соңгулдаларының белеткелинге болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржирин, улус судтарының составынга бистиң Төрээн чуртувустуң тэлептиг оолдарын болгаш кыстарын соңгууру дээш калбак агитас-массалыг ажылды фабрикаларга болгаш заводтарга, шахталарга болгаш рудниктерге, МТС-терге болгаш совхозтарга албан черлеринге, өөредилге черлеринге калбартып чорударын ВЦСПС-тиң секретариады бүгү профэвилел организацияларынга хүлээткен.

ССРЭ Конституциязының, совет судтуң демократтыг принциптериниң, революстуг совет хоойлунуң дугайында соңгукчуларга лекцияларны, беседаларны болгаш илеткелдерни бүдүрүлгелерге, клубтарга, культура бажыңнарынга болгаш ордуларга, кызыл булуңнарга база ниити чурттаалга черлеринге организастаан турар ужурлуг. Соңгукчу бүрүзүн улус судтарының соңгулдаларының дугайында дүрүм-биле таныштырар херек. Соңгукчуларны культурлуг хандырары-биле профэвилелдерниң уран-чечен бот-тывынгыр коллективтерин киириштирери чугула.

Соңгулдаларга идепкейлиг киржирин, массага алдарлыг болгаш идегелдиг болуп турар, совет шын шиидилгени херек кырынга боттандырып шыдаар, ажылчын аныгның, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның эң эки төлээлерин улус шииткекчилериниң болгаш улус төлээлериниң составынга соңгуп алыр дугайында ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, инженерлерни, техниктерни, кәдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, эртем болгаш культураның ажылдакчыларын, профэвилелдерниң бүгү кежигүннерин ВЦСПС кыйгырып тур.

(СЭТА).

Эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкини

Кәдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге үнелиг херексел

ЛЕНИНГРАД. Трактор-биле хөрзүнну ажылдап кылып турар үеде кылган ажылды даңзылап, бүрүткээр онза херекселди агрофизик институдунга чогаадып кылган.

Бо херекселдиң дузазы-биле тракторнуң эрткен оруун демдеглээр, хөрзүннүң янзы-бүрү байдалының үезинде кывар чүүлдүң тодаргай чарыгдалын доктаадып болур, тракторнуң скоростузун шын шилип алыр.

Ол херекселди трактор-биле кожулда чепсээниң аразынга тургузар. Оон тургузуу нарын эвес болгаш тода көргүзүглери-биле онзалаттынып турар.

Институттуң мастерскаяларынга белеткээн «Работомерниң» баштайгы хевири хову шылгалдазын эрткен.

Агрофизик институдунуң эртем чөвүлели кәдээ ажыл-агыйга үнелиг чаа херекселдиң конструкциязын бадылаан.

Чер адаа-биле суггарар чаа арга

КИШИНЕВ. Кишиневтуң кәдээ ажыл-агый институдунуң башкызы В. Н. Кичигинниң болгаш архитектура керамика заводунуң кол инженери М. С. Шепелевтиң чогаадып кылган чер адаа-биле суггарар чаа арганың шылгалдазының түңнелин үндүрген. Дуржулгаларны институттуң өөредилге ажыл-агыйының шөлдеринге болгаш «Гратиешты» совхозтуң виноград шөлдеринге чоруткан. Керамиктиг хоорзалар—суг үнер үттерлиг хоорзаны элезинниг болгаш үүрмек даштарлыг буга иштинде суп каан. Үттер болгаш элезин сыртык хоорзаларның баларланы бээрин болдурбас. Суггарылганың чаа системазы хөрзүннү бир дески шыктадырар, суггарылганың агаар чурумунуң нормазын таарыштырар арганы берип турар. Суг-биле кады хөрзүнче минералдыг удобрениелерни киирип болур.

Чаа арга-биле суггартынган дуржулга участоктарындан 590 центнер томаттарны болгаш барык 100 центнер кукурузаны бир гектардан алган. Виноград тараан черлерге бир гектарга немелде 28 центнер кат болуп турган. Чер адааның суггарылга четкизиниң чарыгдалы баштайгы чылда-ла барык бүрүнү-биле дуглаттынган.

Суггарылганың чаа системазы келир чылда республиканың виноград ажылдыг совхозтарынга калбаа-биле хереглетинер апаар.

(СЭТА).

Пландан ажыр хөмүр даш

КОПЕЙСК. (Челябинск область). Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш чарышты калбартып чоруткан Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтериниң патриоттуг эгелекчи саналын Копейскиниң дагжылары ижин-биле деткип турар.

Москвачыларның эгелекчи саналынга «Копейскуголь» трестиниң № 47 шахтазының коллективи бир дугаарында каттышкан. Боттарының болдунар аргазын санап көргеш, оттулар чүүл казып алырының талазы-биле беш чыл онаалдазын хуусаазындан 8 ай эрте күүседирин, чүс-чүс муң тонна хөмүр дашты немей бээрин хүлээнип алганнар. Шахтёрлар хүн бүрүде пландан ажыр оттулар чүүлдү берип турар. № 47 шахтаның дагжылары ноябрь 17-де чыл планын дооскан.

Келир чылдың апрельде № 44 шахтаның дагжылары бодунуң беш чыл планын күүседирин төлевилээннер.

Копейскиниң хөмүр даш бүдүрүлгелериниң өске-даа коллективтери беш чыл онаалдазын хуусаа бетинде күүседир хүлээлгени алган. 1955 чылдың төнчүзүнге чедир хоорайның дагжылары пландан ажыр чүс-чүс муң тонна оттулар чүүлдү казып тыварын шиитпирлээннер.

(СЭТА).

Бүдүрүлге курлавырлары ажыглалда

САРАТОВ. Саратовтуң «Маска болгаш кадыыр» заводу сентябрьда беш чылдың сөөлгү чылында төлевилеттинген үлетпүр бүдүрүлгезиниң деңнелин чедип алган. 1950 чыл-биле деңнээрге бараанныг продукцияның бот-үнезин 45 хуу чиигеткен.

Москвачыларның кыйгырыын чугаалажып көргеш, бүдүрүлгениң коллективи ниити болгаш бараанныг продукция талазы-биле беш чыл планын 1955 чылдың декабрь 20-де доозарын, 1950 чыл-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 63 хуу бедидерин хүлээнип алган.

Алдынган хүлээлгелерни боттандырарын хандырар организас-техниктиг хемчеглерни чогаадып кылган.

(СЭТА).

„Правданың“ корреспондентизиниң айтырыгларынга эш В. М. Молотовтуң харыылары

«Правданың» корреспондентизи ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министри эш В. М. Молотовка даштыкы политика характерлиг элээн каш айтырыгларны салган. Эш В. М. Молотовтуң харыыларын моон адаанда парлап турар.

Айтырыг. Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында айтырыг талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында ноябрь 13-те Совет чазактың нотазын даштыкыда канчаар көрүп турарын канчаар үнелеп көрүп турар Силер?

Харыы. Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында айтырыг талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында Польшаның болгаш Чехословакияның чазактары-биле Совет чазактың кады киирген саналын таарымчалыг кылдыр боттарының санап турарын элээн каш европа күрүнелери ам илереткени билдингир. Чөвүлел хуралдың дугайында саналды канчаар көрүп турарын чамдык европа күрүнелери ам-даа илеретпээн.

АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның чазактарының бодалгазы кандыгыл дизе, олар совет нотага харыыны ам-даа бербээннер. Ынчалза-даа, бир эвес албан кижилериниң медегелдери-биле алыр болза, айыткан чурттарның чазактары ол саналды таарымчалыг эвес кылдыр көрүп турар. Ол чурттарның чазактары ол саналга чүгле удурланыр деп белеткенип турар эвес, харын база ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарынга бар-ла шаа-биле шаптыктаарын оралдажып турар деп чүве сагышка кирип келир. Бо сорулгалар-биле Европаның өске чурттарынга, оларның парламентилеринге, политиктиг партияларынга, тус-тус хөй-нииити ажылдакчыларынга күштүг ыйыдышкынны кылып турар.

Европада, харын-даа чүгле Европада эвес калбак хөй-нииити бөлүктеринге ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында саналдың утказы билдингир болуп турары ам бар болуп турар харыы саналдардан көстүп турар.

Совет санал болза, Европага тайбыңны деткиириниң болгаш быжыглаарының эрге-ажыктарының дугайында айтырыг тургустунганда Европаның чамдык күрүнелерин оон өске күрүнелеринге удурланыштыр тургузарын болдурбазынче угланган. Күрүне бүрүзү Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында айтырыг талазы-биле бодунуң бодалын чугаалап, саналын киирип болур ниити европа чөвүлел хуралы болза, тайбыңга ынакшылдыг чаңгыс-даа күрүнеге когарал чедирбес, харын-даа тайбыңны быжыглаарынга болгаш улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун эвээжедиринге дузалаар болгаш дузалап болур-даа ужурлуг.

Өске талазында, ындыг ниити-европа чөвүлел хуралдан ойталаары Европага тайбыңның эрге-ажыктарынга когарал чедирбейн барып шыдавас.

АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның чазактары Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында айтырыг талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарынга дузалаар орнунга, ындыг чөвүлел хуралды чыылдырарынга шаптык болурун болгаш париж дугуржулгаларын дүрген-не бадылатырарын бүгү-ле болур, болбас чылдагааннары-биле оралдажып турарлар. Олар оон-биле Барыын Германияны катап чепсеглээр чорукту болгаш ону «барыын европа эвилели» болгаш соңгу-атлантика блогу чижектиг милитаристиг бөлүглежиишкиннерге хандыдып киирер чорукту дүргедедирин оралдажып турарлар.

Чартык миллион кижилиг барыын-герман арминиы тургузарының планы болгаш катап чепсегленген Барыын Германияны милитаристиг бөлүглежиишкиннерге хандыдып киирери Европага тайбыңга идиг болур дээр медегелдерни олар кылып турарлар. Аңаа кым-даа бүзүревес деп чүвеге чиктигзинип болур бе? Ол болза, тайбыңны деткиириче болгаш быжыглаарынче баар орук эвес, Европага чаа дайынны белеткээриниче чорупт турар орук деп чүвени кижилерниң хөй нуруузу ам көрүп турар.

Ынчангаш, бир эвес херек Барыын Германияны катап чепсеглээр дугайында париж дугуржулгазын бадылаарынга болгаш боттандырарынга чедир база барыын талакы күрүнелерниң үстүнде айыткан милитаристиг бөлүглежиишкиннеринге хандыдып киирериге чедер болза, дайынның айыылын күштелдирери болур чаа байдал Европага тургустунар. Ындыг байдал болуп турунда Европаның тайбыңга ынакшылдыг чурттары боттарының айыыл чок чоруун хандырарынга чаа хемчеглерниң дугайында боданыр ужурлуг. Боо-чепсектиң эңдере бүдүрүп үндүрүүшкүнү дээш Европаның улустарынга шериг чарыгдалдарының үргезиниң көвүдедиишкини дээш бүгү харыы салга болза, Европаның коллективтиг айыыл чок чоруун организастаарындан бөгүн ойталап, оон орнунга герман милитаризминиң оон чаа дайын дугайында өжээнзирек пландары-биле кады катап тургузарын барыын-европа улустарынга таварыштырып турар кижилерге оназыр.

Совет Эвилели кандыгыл дизе, париж дугуржулгалары Европага чаа дайынны белеткээринге бараан болуп турар деп чүвени сагындырар херек деп ол санап турар. Тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар карачаңгыс орук—Европага коллективтиг айыыл чок чорукту организастаары болур.

Айтырыг. Герман айтырыг дугайын өске күрүнелер-биле дугуржуп болур деп Совет чазак санап турар бе?

Харыы. Ийе, санап турар. Кол болгаш соңгаарладып болбас сорулга болза, Германияның кайы-даа кезээн катап чепсеглээри эвес, а Германияның чаңгыс эвин катап тургузары болур дээрзинге бүгү сонуургалдыг чурттар чөпшээрежир болза, дугуржуушкунну чедип алыр арга чугаа чок бар. Каттышкан Германия милитаристиг күрүне болбас ужурлуг,—Германия тайбыңга ынакшылдыг болгаш демократтыг күрүне кылдыр каттыжар ужурлуг. Ындыг байдал-биле Германия деп эргелиг европа улустарының өг-бүлезинге кирер болгаш Европага коллективтиг айыыл чок чорукту организастаарынга бодунуң чугула черин ээлээр.

Айтырыг мындыг туруп турар: Барыын Германия Париж дугуржулгазында көрүп турарында ышкаш милитаристиг күрүне болу бээр бе азы Барыын Германияның хөгжүлдези бүгү Германияны ышкаш тайбыңга ынакшылдыг өске орук-биле чоруур бе.

Барыын Германияны катап чепсеглээри Германияның национал катап каттыжышкынынче орукту дуглаар. Ынчаарга Барыын Германияны катап чепсеглээринден ойталаар чорук Германияны чаңгыс күрүне кылдыр катап каттыштырар дугайында дугуржулгаже орукту ажыдар. Бо таварылгада чажыт бадылаашкынныг, хостуг ниити-герман соңгулдаларны чорудар болгаш бүгү Германияга чоннуң демократтыг эргелерин хандырар дугайында дугуржулганы чедип алыр арга ажыттынар ийик.

Чөөн болгаш Барыын Германияның девискээринден Совет чазактың саналдааны-биле эжелел шериглерин чугаа чокка үндүрер чорук Германияның ийи кезектериниң чоокшулажырынга болгаш Германияның чаңгыс эвин катап тургузаар сорулганы шиитпирлээринге идиг болур ийик деп Совет чазак моон-биле кады мурнуку хевээр санап турар.

Айтырыг. Таарыштыр шиитпирлеттинмээн европа айтырыгларының талазы-биле барыын талакы күрүнелерниң Совет Эвилели-биле моон соңгаарты чугаалажышкыннарынга париж дугуржулгаларын бадылаары шаптык болбас дээр бадыткалдарны канчаар үнелеп көрүп турар силер?

Харыы. Ындыг бадыткалдар хөй-нииитиң санал-оналдарны будулдурар дээш оралдажышкын болуп турар париж дугуржулгаларын бадылаары Европада байдалды дыка нарыыдадыр болгаш шиитпирлеттинмээн европа айтырыгларын, хамыктың мурнунда Герман айтырыгны таарыштыр шиитпирлээриниң бар болуп турар аргаларын үзер апаар деп чүвени көрбейн барып болбас.

Барыын Германияны катап чепсеглээри база Германияны тайбыңга ынакшылдыг болгаш демократтыг эгелерге каттыштырары бот-боду-биле канчап-даа эптешпес. Бир эвес АКШ, Англия болгаш Франция Барыын Германияны катап чепсеглээр болгаш ону шериг бөлүглежиишкиннеринге хандыдып киирер политиказындан ойталап, улустар аразының туруп турар дугуржулгалары-биле көрдүнгенин ёзугаар Германияның тайбыңга ынакшылдыг хөгжүлдезин хандырып турар орукче кирер болза, Германияны каттыштырар дугайында чугаалажышкыннар чүгле ынчаарда ужур-уткалыг болур. Париж дугуржулгаларын бадылаары таарыштыр шиитпирлеттинмээн европа айтырыгларының талазы-биле барыын талакы күрүнелерниң Совет Эвилели-биле моон соңгаарты чугаалажышкыннарынга «шаптык болбас» дээр чижектиг бадыткалдарның хей хоозуну моон көстүп турар.

Айтырыг. Ноябрь 29-та ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында Совет Эвилелиниң саналы бо чөвүлел хуралды белеткээринге чедишпес хуусаадыр дээр дугайында барыын талакы чурттарның парлалгазында үнүп кээп турар чугааларны канчаар үнелеп көрүп турар силер?

Харыы. Париж дугуржулгаларын бадылаар дугайында айтырыгны көөрү декабрьде эгелээри-биле холбаштыр Совет чазак ноябрь 29-та ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар саналды киирген.

Ынчаарга, Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар дугайында ниити-европа керээзиниң төлевилелин Совет чазак Берлин чөвүлел хуралынга-ла киирген болгаш бо төлевилел 9 айлар бурунгаар чарлаттынганын сагындырары чугула. Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында айтырыг талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чорудар дугайында саналды Совет чазак дөрт айлар мурнунда—июнь 23-те кылган деп чүве билдингир. Совет чазак сөөлгү нотазынга бо чөвүлел хуралды чыылдырар хуусаазын чүгле тодаргайлаан.

Бир эвес париж дугуржулгаларын бадылаар дугайында айтырыгны көөрүн соңгаарладыпкан турган болза, ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар өске хүннүң дугайын дугуржуп ап болур турган ийик.

Хөвең ажылын хөгжүдер айтырыг талазы-биле чөвүлел хурал

ТАШКЕНТ. Хөвең ажылын улам ыңай хөгжүдер айтырыгларны чугаалажып көргениниң түңнелин үндүрген сөөлгү пленарлыг хурал ноябрь 20-де болган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң кол кичээнгейи күш-ажыл организациязының мурнакчы методтарын байыдарынче болгаш хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң аргаларынче угланган.

Таджик ССР-ниң Ленинабадский районунуң Ворошилов аттыг кәдээ ажыл-агый артелиниң даргазы эш Урунходжаев хөвең ажылының культуразын бедидеринге арганы берип турар оруктарның дугайын чугаалаан. Ворошилов аттыг кәдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери доктаамал ажылче бөлүк тускай эртемниглерни чалаан. Ам колхозта 158 агрономнар бар. Ында ол ышкаш зоотехниктер, ветфельдшерлер, чер таарыштырыкчылары, энтомологтар ажылдап турарлар. Агрохимлаборатория тургустунган. Дыка хөй хөвеңчилер үш чыл хуусаалыг агротехника школазын дооскаңнар. Кәдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери биология эртеминиң чедиишкиннерин болгаш мурнакчыларның дуржулгаларын пропагандалап, бедик дүжүт чедип алырынга дузалап турарлар.

Колхоз сөөлгү беш чылдың дургузунда гектар бүрүзүнден 35-тен эвээш эвес центнер чиг-хөвеңни ажаап ап турарын чугаалаарга-ла четчир.

Туркмен ССР-ниң Ургенчский районунуң «Большевик» кәдээ ажыл-агый артелиниң даргазы эш Кокабаев мелиорация айтырыгларын шиитпирлээринге чөптүг негелделерни эртем албан черлериниң ажылдакчыларынга хомудаан. Оон удуртуп турары колхозунуң чедиишкиннериниң дугайын чугаалавышаан, эш Кокабаев бир эвес суг системазының эртемденнери болгаш ажылдакчылары чериниң дус-кужурунга болгаш зарыгларынга удур демиселге күженишкиннииг хемчеглерни ап чоруткан болза, хөвеңчилер оон-даа артык улуг түңнелдерни чедип алган турарлар деп медеглээн.

Туркменияның хөвеңчилери тарыганың дербелчин-уламчак аргазын нептередири дээш демисежип турар болгаш хөвең ажылын долузу-биле механизастаарынга херектиг агрегаттарны бүдүрүп үндүрерин машина тудукчуларындан негеп турарлар деп оратор демдеглээн.

Сурхан-Дарьин областың Денауский районунуң Ахунбабаев аттыг колхозунуң даргазы эш Кельдиев бо чылын кәдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери 700 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 42 центнер чиг-хөвеңни кандыг арга-биле чедип алганын чугаалаан.

Социалистиг ховуларның ажыл-ишчилериниң дугайында могаг чок сагыш салыышкынны дээш партияга болгаш чазакка эш Кельдиев ылап-биле өөрүп четирген. Хөвең ажылын улам ыңай хөгжүдер айтырыг талазы-биле чөвүлел хурал суггаттыг черлерниң районнарының колхозчуларының болгаш механизаторларының практиктиг ажылынга улуг дузаны бээр деп эш Кельдиев медеглээн.

Чөвүлел хуралдың төнчүзүнде СЭКП ТК-ның Бирги Секретары эш Н. С. Хрущев улуг чүве чугаалаан, оон чугаазын чыылганнар ылап-биле уткааннар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Узбек, Таджик, Туркмен, Киргиз, Казах, Азербайджан болгаш Армян ССР-лериниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтарның болгаш МТС-терниң ажылчыннарынга база кәдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге кыйгырыгны хүлээп алганнар.

(СЭТА).

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

Чурттуң байлаа

★

(Ыяш ажыл-агыйы павильонда)

★ ★ ★

Делгелгениң участоктарының бирээзинде бедик ыяштарның чараш олуртулгалары бедип үнгүлээн. Олар болза, көдээ ажыл-агый культураларының янзы-бүрү хевирлери өзүп турар ховуну долганмышаан, чөп шын дөрт булуңну тургузуп турарлар. Ол болза, хову камгалаан ыяш куржаглары, чурттуң дыка хөй районнарында тургузуп турар төнчү чок ногаан хаалдалар дириг үлегер-дүрзүзү болур деп чугаалаары шын болур. Делгелгениң девискээринде дуб, үүрмек-чинге бүрүлүг вяз, ак хараган, хадын, Сибирьниң тыды ышкаш ындыг ыяштарны шыңгыы чурум-биле тарып үндүрген, чадаң чыраалар ногаарарып турар.

Көрүкчүлерниң бөлүү олуртулгаларының узунун дургаар холдарында айтыкчылыг экскурсовод кыстың соо-биле чоруп каарлар. Куржагларның шын олуртулгазын канчаар эки чорударын, чурттуң кандыг-бир хөрзүн-климаттың зоназынга ыяштарның кандыг породалары сүмелетинип турарын тайылбырлап турар.

Ыяш сайзырадылгазынга болгаш чурттакчылыг черлерни ногаанчыдарынга сүмелетинип турар ыяштарның болгаш чадаң чырааларның ийи чүс хире хевирлери өзүп үнүп турар улуг эвес ногаан участок чанынга аян чорук дооступ турар.

Пирамида ышкаш терек ында чоргаар бедип турар. Ол болза, чурттуң мурнуу чүгүнде өзүп үнүп турар теректиң төрелдешкээ болур. Ынчалзажок, Сталинчи шаңналдың лауреады профессор А. С. Яблоковтуң Москва чоогунга өстүрүп үндүргени, делгелгениң девискээринде өзүп турар чылыгга чаңчыкан ыяштан ылгалыштыр 40 градус соокту ажып эрттип шыдаар. Бодунуң үнелиг ыяш мөөзүзү-биле алдаржып турар Сибирьниң пөжү-биле хады, оон чоогунда элбекшил дүжүттерни берип база чырыкты болгаш хөрзүннү мырыңай даллавас база хову камгалаар куржагларга сүмелетинип турар вишня-полевка деп ыяштың мичуринчи сорттунуң үүрмек бүрүлери ылгалып турар.

Бот-боттарындан муң-муң километр ырак турар янзы-бүрү районнардан эл үнүштерни делгелгеде эккелгилээн. Ыраккы Чөөн-чүктен «эккелген» лиан аймактыг кылат лимонникти-даа, краснодар тиести-даа, корей пөжү-даа, база өске-даа хөй-хөй породаларны-даа аңаа көрүп болур.

Байлак экспонаттарлыг—«ыяш ажыл-агыйы» деп павильонуң улуг бажыңы ногаан дестек кырында бедип үнген. Бистиң Төрээн чуртувустуң шөлүнүң барык-ла 50 хуузун ээлеп турар аърга-ыяштар дугайын ында чугаалап турар.

Аърга-ыяш—кайгамчык улуг байлак. Совет Эвилелинде оларның шөлү 1.104 миллион гектарга, ынчаарга бүгү делегейде—3250 миллион гектарга деңнежир. Ынчангаш бистиң Төрээн чуртувус чер бөмбүрзээниң бүгү-ле ыяш байлактарының үштүң бир кезии хире аърга-ыяштыг болуп турар. ССРЭ-ниң ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының тургузуп база камгалап турары ыяш байлаа ажылчы чоннарга канчаар бараан болуп турарын павильон көргүзүп турар.

Аърга-ыяш кижиге чүнү берип турарыл? Келикчилер бо айтырыгга тетүнмес харыыны ап турарлар. Делгелгелерде көргүскен сан-чурагайлыг материал-биле, хөй санныг экспонаттар-биле таныжыпышаан, олар аърга-ыяштарны өстүрери болгаш камгалаары улус ажыл-агыйынга кайы хире улуг ажыктыын билип ап турарлар.

Ногаан ыяш массивтери климатты экижидип, хөрзүннү эррозиядан, хемнерни сыгаашкындан камгалап турар. Олар болза, агаарның өл-шыгын көвүдедип, хөрзүннүң кырындан бусталыр чорукту эвээжедип, өл-шыктың дүжеринге дузалап, каңдаашкынның салдарын кошкадып, ховуларның дүжүттүүн бедидип турар. Чижээ, аңаа бүзүрелдиг бадыткаашкын болза, Орёл областың Новосильскиде агроыяшмелиоративтиг станциязының делгииринин материалдары болур. Ядашык үнүштерлиг, ханы чоогалар кешкилээн девискээрге ыяш тарып өстүрген турган. Олар көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидеринге шиитпирлиг салдарны көргүскен, хөрзүннүң эррозиязын соксаткан. Сан-чурагайлар мындыг болуп турар. Ыяш тарыырынга чедир ол черлерге күзүн чажар кызылтастың дүжүдү бир гектардан 4,3 центнер, күзүн чажар кектараазыны—4,4 центнер, суланы—5,2 центнер турган. Ынчаарга 1951—1953 чылдарда өзүп үнген ногаан массивтерниң чаагай салдарының болгаш мурнакчы агротехниканы ажыглаанының хараазы-биле ол культураларның дүжүттүү тус-тузунда 20,3 болгаш 17,5 база 16,0 центнер кылдыр көдүрүлген.

Павильонче кирер эжикте болгаш оон залдарында мырыңай чүзүн-баазын ыяш породаларының уннарын доорап, одура кескилээниниң хевирлерин көргүзүп турар. Чөөн-чүктүң 206 харлыг бук деп ыяжы бо-дур. Оң чоону 105 сантиметр чедип турар. Кавказтың күрүне заповеднигинден эккелген 350 харлыг пихтаның чоону бир метр ажыг болуп турар. Кызыл тиссаның, кара саксаулдун, можжевельниктиң, ясеньниң болгаш өске-даа породаларның доора одура кескилээни—бо бүгү үлетпүрге хереглээр үнелиг чиг-эттиң үлегери болур. Ыяш болза чүгле тудуг херегледиинге азы бажың херекселдеринге чорбайн турар. Оортан саазынның, целлюлозаны, пластмассты, кылымал торгуну, дүктү, смоланы, чем кылырынга хереглээр ажыктыны, эм препараттарны ап турар.

Залдың төвүнде улуг делгегде чиг-эди ыяш болган хөй санныг кылымалдарны чыып мөөңнээн. Ол болза, блокноттар, кыдырааштар, электри-изолястыг картон (саазын), штапельдиг волокно, шуугай ыяш, ыяштан кылган кылыглар, костюм пөстери, үлетпүрде өңнүг металлдарның солукчулары хадың үрендизинден кылып белеткээн — втулкалар, шестерналар, ыяш-химиктиг үлетпүрнүң продуктуларының бүдүн сериязы — уксус кислотазы, скипидар, канифоль болгаш өске-даа хөй чүүлдери.

Улус ажыл-агыйынга ыяштың берип турары чүүлдерни оон-биле ыракта чедир илередип шыдавас. Янзы-бүрү өлүк-аңнарның — аърга-ыяштар чурттакчыларының дүрзүлерин, мөөгүлерлиг, тооруктарлыг, чимистерлиг, каттарлыг корзиналарны павильонда экспонаттап көргүзүп турар.

Адак сөөлүнде үлетпүр төптерин долгандыр тургузуп турар ногаан ханалар климатты кадыкшыдып, ажылчы чоннарның дыштанылгазының кайгамчык эки чери болуп турар.

ССРЭ-де ыяш ажыл-агыйы шыңгыы эртем ёзузунга чорутунуп турар.

Чогаалдары ыяш дугайында эртемге үнелиг салышкын болган улуг орус эртемденнерниң скульптурлуг чуруктарын келикчи павильонуң бирги залынга баар көөр. Каңдаашкын-биле демиселге аърга-ыяштың ролюнуң дугайында эртемниң үндезилекчизи В. В. Докучаевтиң, Адачурттуң ыяш ажылының шылгарангай ажылдакчылары М. К. Турскийниң болгаш ыяш дугайында эртемниң тургузукчузу Г. Ф. Морозовтуң, академик Высоцкийниң, бойдустуң гениалдыг чаартыкчылары К. А. Тимирязевтиң болгаш И. В. Мичуринниң чуруктары бар. Эртемниң ол шылгарангай ажылдакчыларының чогаалдары бистиң чуртта ыяш сайзырадылгазының үндезининде чыдып турар; чаа-чаа ногаан массивтерни тургузуп, колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларын камгалап турар ыяш ажылдакчылары—бүдүрүлгечилер оларны көвүдедип байытканнар.

Делегейде бир-ле дугаар хову камгалалдыг ыяштарны Украинаның ховуларынга XVII чүс чылда тургускан. Совет эрге-чагырганың чылдарында ындыг ыяш тарылгазы бистиң чуртта делгем, улам өзүп турар, күрүне хемчээлдерин алган.

Ыяш ажыл-агыйының бүдүрүлгелериниң улуг четкизи ССРЭ-де калбарган. Бисте 2.236 ыяш ажыл-агыйлары болгаш 9.375 ыяш черлери ажылдап турар. Оларда мергежилдиг тускай эртемниглерниң канчаар-даа аажок улуг армиязы ажылдап турар, оларның иштинде 28 муң хире инженерлер болгаш техниктер санатынып турар. Ыяш ажылдакчылары кадрлар белеткээр 30 дээди өөредилге черлери болгаш факультеттер, 36 техникумнар, 37 ыяш ажыл-агый школалары бар.

Ыяш сайзырадылгазынга кайгамчыктыг түңнелдерни чедип алган, мурнакчы ажыл-агыйларның чедиишкиннери-биле база дуржулгазы-биле келикчилер улуг сонуургалдыг таныжып турарлар. Делгелгениң экспонаттарының бирээзинде Ростов областың Сальск районнуң Сталин аттыг колхозу кирип турар. Ол көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери 150 километр ыяш куржагларын өстүргеннер. Ол ыяштар-биле камгалатынган ховуларның гектар санындан кожазында колхозтардаазынга бодаарга 3,5 хөй центнер дүжүттү ажаап ап турар. Чкалов областың Курманаевск районнуң «Сталинчи орук» колхозунуң дуржулгазын калбаа-биле көргүскен. Ыяш сайзырадылгазынга чедиишкиннери дээш ында 11 кижи Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткылаан. Ында тарып олурткан ыяштарның бедик болуру (ук черге) чайгы чер андарылгазының системазы-биле хөрзүннү быжырымчалыг белеткээниниң, хар доктаадылгазын чорутканының, хөрзүннү доктаамал үлдүргей база бок үнүштерден арыг байлалга тутканының ачызы-биле чедип алдынган. Запорожье областың чүс-чүс километр хову камгалалдыг ыяш куржагларын тургускан «Переможец» совхозу ыяш сайзырадылгазынга бедик көргүзүглерни чедип алган. Ол ыяштар-биле камгалаан тарылгаларның гектар бүрүзүнден күзүн чажар кызылтастың багай эвес немелде дүжүдүн ажыл-агый алган. 3—4 чыл назы четкен ыяш камгалалдыг куржагдан аналдагызынга бодаарга дүжүт 1,5 центнер хөй, 5—6 чыл назылыындан—2,1 центнер, 12—15 чыл назылыындан—3,6 центнер четкен.

Чурттуң дээре ыяш ажылдакчыларының ажылдарының дугайын чугаалап турар материалдар-биле кичээнгейлиг таныжыпышаан, келикчилер боттарынга эвээш эвес ажыктыг чүүлдерни билип алырлар. Олар ССРЭ-ниң ыяш байлактарының дугайында, улус ажыл-агыйынга аърга-ыяштың ужур-дузазының дугайында байлак шинчилелдиң материалдарын ап турарлар. Ногаан хаалдалар көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидеринге кайы хире рольду ойнап, ыяш ажыл-агыйының мурнакчыларын үнелиг дуржулга-биле байыдып турарын социалистиг көдээниң ажылишчи бүрүзү бүзүреп турар.

„Тыва тудуг“ трестизиниң коллективинде

Москвачыларның кыйгырыын «Тыва тудуг» трестизиниң коллективиниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары изии-биле деткип турар. Трестиң бүгү тудуг объектилеринге болгаш цехтеринге москвачыларның кыйгырыы-биле таныштырган беседалар болгулаан.

Ноябрь 17-де коллективтиң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары көдээ ажыл-агый техникумунуң чаа туттунган бажыңының улуг залынга митинги эрттирген. Ол болган митингиниң киржикчилери москвачыларның кыйгырыын дыңнааш, ону бир үн-биле деткип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, кылып турар ажылдың шынарын экижидер болгаш тудуг ажылдарының бот-үнезин чиигедир дугайында бедик хүлээлгени алганнар.

Трестиң штукатурчулар бригадазының бригадири эш Пичугинаның чугаалааны болза, «Бистер москвачыларның эгелекчи саналын деткивишаан, аңаа харыы кылдыр чылдың төнчүзүнге чедир кижи бүрүзү-ле бүдүрүлгениң бүдүн чартык нормазын күүседирин хүлээнип тур бис». Коллективтиң сураглыг дашчызы эш Потапов бодунуң чугаазынга Москвага чораш көргени найыслалдың тудугжуларының мурнакчы дуржулгазын чугаалавышаан, бүдүрүлгениң планын ай санында 156 хуу күүседирин хүлээнген. Трестиң столяр цехиниң ажылчыннарының мурнундан эш Хонукайвен чүве чугаалааш, чылдың төнчүзүнге чедир ийи чартык айның онаалгазын күүседирин хүлээнген.

Коллективтиң 2 дугаар тудуг участогунуң тудугжулары найыслалдың тудугжуларының кыйгырыынга харыы кылдыр СЭКП обкомунуң ажылдакчылары чурттаар бажыңны декабрь 15-те, электростанцияның ажылдакчыларының чурттаар бажыңын декабрь 25-те доозарын хүлээнгеннер.

А. ЛЕПЕШКИН.

Немелде төлевирни тыпсып турар

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районда Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң хой мал фермазының малчыннары ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле улуг чедиишкинниг болуп турар. Ферманың хоюу чыл-бүрү чидириг чок болуп, чаш төлү бүрүн камгалатынып келген. Ынчангаш ферма мал өстүрериниң планын чедиишкинниг күүседип турар. Малдың өзүлдези-биле калы дүк кыргылдазы бедип турар. Ферма бо чылын дүктен колхозка дыка хөй орулганы берген.

Хой ажыл-агыйының мурнакчы малчыннарының саны көвүдеп турар. Ниитиниң малының баш санын өстүргени дээш, оон продуктулуг чоруун бедиткени дээш колхоз баштаар чери дыка хөй мурнакчы хойжуларга немелде төлевир тывыскан. Чижээлээрге, мурнакчы хойжулар эштер Биче-оол 20 хураган, Лаңзыы—15 хураган алган.

Ферма эргелекчизи эш Бугалдай ниитиниң малын өстүрүп, оон продуктулуун бедидер дээш, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-биле үргүлчү сүмележип, оларның өртектиг арга-сүмезин малчыннарның ортузунга нептередип, политмассалыг ажылды доктаамал чорудуп келген болгаш чорудуп турар. Дуржулгалыг малчынның ажылын үнелеп көргеш, колхоз баштаар чери эш Бугалдайга 4 хураганны немелде төлевирге тывыскан.

Ферма мал кыштагладыышкынынга чедиишкинниг белеткетинген. Бүгү кыштагларның кажааларын чылыглап септээш, өдээн коптарып хоорган болгаш малдың кышкы чемин четчири-биле белеткээш, кыштагларже чоокшуладыр сөөртүп алган.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртирер, оон продуктулуг чоруун бедидер сорулга-биле малчыннар социалистиг чарышка хүлээлгелер алган ажылдап турарлар.

Малын организастыг кыштаглаткан

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң Шемиде «Большевик» колхоз мал кыштагладыышкынын эки организастаан.

Колхоз 2090 баш хойну 10 кезек черде, инээн 6 кезек черде тус-тус кыштаглаткан, эки шынарлыг кажаалар-биле хандыртынган. Дуржулгалыг кадарчылар Бошкажык, Мижит-Доржу, Чаңгыспаа оларның кыштаглары кышка улуг эки белеткетинген. Олар кажааларының херженнерин боттары коптарып, чадыгта өдекти белеткээннер. 123 баш бызаалар Кара-суг деп черниң таарымчалыг одарында тургустунган.

Колхозтуң баштаар чери машина-биле тус-тус кыштагларда ниитизи-биле 63 тонна сигенни сөөртүп чедирген.

Д. СЮРЮН-ООЛ.

Колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга белеткенир

1954 чылда бистиң областың колхозтары көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле чаа, улуг базымны кылган. Колхозтар тараа культураларының бедик дүжүдүн өстүрген. Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик районнарының чамдык колхозтарының аңгы-аңгы тускай участоктарында кызылтастың гектар бүрүзүнден 40 центнер дүжүт алдынган. Көдээ ажыл-агый артельдери СЭКП ТК-ның февраль-март Пленумунуң доктаалын күүседип, кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип турташ, тарылга шөлүн калбарткан. Ол хемчеглер немелде муң-муң пуд тарааны алыр арганы берген. Ногаа тарылгазының планы күүсетинген болгаш оон байлак дүжүдү ажаап алдынган.

Областың көдээ ажыл-агый артельдери ниитиниң мал ажылын хөгжүдериниң күрүне планын чедиишкинниг күүсеткен. Олар күрүне мурнунга боттарының хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседипкен, тараа бастырылгазын дарый доозары-биле дүргедедип, үрезиннер уруушкунун чорудуп турар.

Бии-Хем районуң «Кызыл тараачын», Кочетов аттыг, Чөөн-Хемчиктиң «Коммунизмче орук», Каа-Хемниң «Сталинчи орук», «Тиилелге» колхозтары болгаш өске-даа колхозтар бүгү хереглээр үрезиннерин бүрүн урган; ниитиниң малынга мал чеми тарааны тускайлаан болгаш өске-даа фондуларны тургускан, а ол ышкаш колхозчуларга дыка хөй тарааны авансыга берген. Ол колхозтар он-он тонна тарааны күрүнеге саткан.

Колхозтар ажыл-агый чылының төнчүзүнде оон түңнелдерин үндүрер. Көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын ёзугаар колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдары 1955 чылдың январь-февраль айларында чорутунган турар. Баштаар черлерниң составының ийи чыл соңгуткан хуусаазы төнген колхозтарга отчёт-соңгулдалыг, а соңгуткан хуусаазы төнмээн болза, чүгле отчёттуг хуралдар чорудар. Бир эвес колхозчуларның ниити хуралы баштаар черниң составын чаартырын эргежок чугула деп көрзе, ону хуусаа бетинде чаартып соңгуп болур. Колхозчулар хуралга 1954 чылдың дургузунда колхозтуң ажыл-агый, сан-хөө чорудулгазының түңнелдериниң дугайында баштаар черниң отчёдун болгаш ревизия комиссиязының илеткелин дыңнаар.

Хуралга баштаар черниң составы, колхоз даргазы, ревизия комиссиязы соңгутунган турар. Ниити хурал көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын удуртулга болдурбушаан, күш-хүннериниң талазы-биле ажык-орулгаларның хуваалдазын көөр болгаш ниитиниң ажыл-агыйын улам ынай көдүрериниң тодаргай хемчеглерин айтыр. Колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдары 1955 чылдың февраль 20-ге чедир доозулган турар ужурлуг.

Отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар болза, колхозтарның амыдыралынга улуг болуушкун болур. Колхозчулар эрттип турар чылдың түңнелин үндүрбүшаан, боттарының колхозу дээш, оон өзүлдези болгаш көдүрлүүшкүнү дээш ажыл-агыйның харысалгазын медереп билип турарлар. Ниити хурал ниитиниң ажыл-агыйының өзүлдезин хандырар дээш, колхозчуларның үндезин эрге-ажыының херээ, оларның орулгаларын чөп хуваар дээш шиитпирни үндүрер.

Артельдиң ниити херээ дээш демиселге колхозчу бүрүзүнүң өзүп турар идепкейин бо чылдың эгезинде эрткен отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнели көргүскен. Колхоз баштаар черниң отчёдун бүгү талазы-биле чугаалажыры, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел болза, оон ажылында хөй четпестерни илередири болгаш чайладыры болур.

Чөөн-Хемчиктиң «Кызыл тараачын» колхозунуң моон мурнундагы отчёттуг хуралы хайнышкынныг болуп эрткен. Колхозчулар ажыл-агый чылының түңнелдериниң дугайында чыл отчёдун боттуг херек кырынга чугаалашкан болгаш шын анализтеп көрген, баштаар черниң кежигүн бүрүзүнүң ажылының четпестеринге шыңгыы шүгүмчүлелди таварыштырган. Ажылды шын эвес удуртуп, четпес организастап келгени дээш колхоз даргазы эш Мамбетовка колхозчулар шыңгыы сагындырыгны берген, бир эвес ол бодунуң ажылында четпестерни чайлатпас болза, ону ажылындан дүжүрер деп шиитпирлээн. Ак-сеткилдиг эвес ажылдаан артель баштаар черниң чамдык кежигүннери ажылындан дүжүрткен. Колхоз баштаар чериниң чаа составы колхозчуларның чөптүг шүгүмчүлелин болгаш саналдарын өөренип көрген.

Отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар колхозтарның удуртулгазынга болгаш ниитиниң ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң херээнге улуг ажык-дузаны чедирер. Ол хуралдар колхозчуларның күш-ажыл сагылга-чурумун болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге улуг арганы бээр. Колхозчуларның ниити хуралдарын чорудары болза, партия, совет органнарының ажыл-агый-политиктиг чугула сорулгаларын боттандырары ол болур.

Отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарны колхозтар чорударда, эрткен чылдың алдагдалдарын катаптап болбас. Өвүр, Бии-Хем районнарның чамдык колхозтары кол чурумну сагывайн, колхозчуларның эвээш хуузу киришкени-биле хуралдарны организас чок, ёзу барымдаалап эрттирген. Барыын-Хемчик районуң Ворошилов аттыг колхозунуң даргазы эш Торжу отчёт илеткелин бедик деңнелдиг кылырының орнунга, чыл отчёдунуң саннарын номчуп дыңнадыры-биле кызыгаарлатынган. Шак ындыг илеткел колхоз бүдүрүлгезиниң ажыл-херээн тодаргай чугаалажырынга кандыг-даа ажык-дуза берип шыдавас.

Тес-Хем МТС эрткен отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарның үезинде артельдер-биле аразында чарган керээлериниң күүселдезиниң дугайында элээн хөй колхозтарга отчёдун бербээни канчап-даа таарышпас. Бай-Тайга районуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары отчёт-соңгулдалыг хуралдарның белеткелиниң болгаш чорудулгазының талазы-биле колхозтарга боттуг удуртулганы хандырбаан. Хуралдар шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел чокка, кудуу деңнелге эрткен. Сталин аттыг, «Тиилелге» колхозтарның хуралдарынга районнуң чамдык удуртукчулары туразында аажылап, колхозчу демократияның принцивин кызыгаарлап турган. Ындыг чоруктар-биле эптежир аргажок.

Бүгү колхозчулар хуралдарга идепкейлиг киржир, ажыл-агый чылының түңнелдин тодаргай чугаалажыр болгаш баштаар черлерниң ажылында алдагдалдарны илередир, ылаңгыя ниитиниң ажыл-агыйын көдүреринге чаа кур күштерни ажыглаар дугайында боттуг саналдарны киирер ужурлуг. Бир эвес бүгү колхозчуларның үштүң ийи кезии чыылганы-биле хурал чорударынга колхозта байдал болдунар аргажок, таарымчалыг эвес болза хуралды бригадалар, фермалар аайы-биле чорударын чөпшээреп болур. Оон протоколу чаңгыс кылдыр бижитинер.

Эки белеткелден, айтырыгларны ханы, боттуг чугаалажырындан хуралдар чедиишкинниг чорутунган турар. Сорулга болза, хурал кылыр черни эки белеткээрин, ниитиниң чемненилгезин организастаарын болгаш колхозчуларның ортузунга массалыг ажылды чорударын хандырары белур. Колхозтарның баштаар черлери ниити колхозтарның күсели-биле шайлалга кылырын болдурбас ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйның область эргелели ноябрьның 25-ке чедир инструктор-бухгалтерлерниң чөвүлел хуралын эрттирер, колхозтарның чыл отчёдун кылыр дугайында айтырыгны аңаа чугаалажыр. Чыл отчёттарын кылып чогаадыр айтырыг талазы-биле колхозтар санакчыларының болгаш ревизия комиссияларының даргаларының семинарлары район бүрүзүнге чорутунган турар. Мурнунда ындыг семинарларны чорутканының практиказы чүнү көргүскенил дизе, олар аңаа кижилерни мобилизастаарынга, чыл отчёттарын шын кылырынга болгаш боттуг чугаалажырынга дузалыг арганы берген.

Колхозчуларның ажылдап алган бүгү күш-хүннери четче санатынган азы демдеглетинген бе деп чүвени хынаар. Бо айтырыг дугайында частырыгларны колхозчулар илеретсин дээш ажыл чорудар. Бүгү колхозчуларның кижи бүрүзүнүң адының аайы-биле чылда, ай санында ажылдап алган күш-хүннериниң тодаргай сан түңнелин көргүскен дансыны бүгү-ниити көөр кылдыр колхоз конторазынга азар.

Ревизия комиссиялары декабрьның 1-ден эгелээш, колхозтарның бүгү эт-хөреңгизиниң, малының болгаш оон продуктуларының санаашкынынче кирер. Ниити хуралды чорударынга болгаш чыл отчёдун тургузарынга ол ажылды боттандырары онза чугула. Эрзин районуң колхозтары эрткен чылда санаашкынны чорутпаазындан чыл отчёдунга улуг алдагдалды кылган. МТС-терниң тускай эртемниглери санаашкын чорудар талазы-биле колхозтарның баштаар черлеринге боттуг дузалажыр херек.

Партия, совет органнары болгаш МТС-тер алыр, бээр өрелерни дарый эгидер, албан, организация черлери-биле санажылганы чурумчудар, будагдатынган өт-хөреңгиниң, малдың болгаш тарааның орнун эгитирер дугайында колхозтарга тодаргай удуртулганы болгаш дузаламчыны көргүзери чугула болуп турар.

Хуралдарның белеткелин чорудуп турар үеде кол чугула чүүл болза, колхозтар даргаларының составын улам быжыглаар дээш аңаа көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин депшидериниң хемчеглерин алыр ужурлуг. Оон-биле кады эң эки, идепкейлиг колхозчуларны бригадирлерге, ферма эргелекчилеринге, ревизия комиссияларының даргаларынга депшидип турташ, оларның составын быжыглаар херек, бо дугайында бүгү болдунар аргалар колхозтарда бар.

Агрономнар, зоотехниктер колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарының белеткелинге болгаш чорудулгазынга идепкейлиг киржир хүлээлгелиг. Олар ажыл-агыйга кичээнгей салбас чоруун шуут чайладыр, а колхозтар ажылын экижидерин хандырар практиктиг хемчеглерни ажылдап кылырының херээнге боттуг дузалажыр ужурлуг. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери илеткел болгаш доктаал төлевилелин, ревизия комиссияларының түңнелдерин бижииринге дузалажыры чугула. Үрезин уруушкунуң, ниитиниң бүгү фондуларын тургузар дугайында ажылдың чорууп турарын олар хынаар, күш-ажылдың немелде төлевирин санап бээр, күш-хүннериниң нормаларын болгаш өртек токтаадылгазының эде көөр ажылдың талазы-биле санакчыларга дузалажыр.

Бо улуг ажыл көдээ ажыл-агыйның бүгү тускай эртемниглериниң шуут хыналдазы-биле болгаш киржилгези-биле боттанган турары чугула. Чыл отчёдун МТС-тиң кол тускай эртемниглери хынааш, оон дугайында түңнелин болгаш саналдарын бээр. Чыл отчёду ниити хуралга бадылатынган соонда, МТС-ке, райсан килдизинге дужаатынар болгаш район Советиниң күүсекомунуң хуралынга көрдүнген турар.

МТС-тер болза, колхоз бүдүрүлгезин быжыглаарының херээнге күрүнениң чугула дааныр чери болур. Ынчангаш колхозтарның ажылының чедиишкинниг болуру МТС-терниң ажыл-чорудулгазындан улуу-биле хамааржыр. МТС-терниң кол тускай эртемниглери хуралдарга идепкейлиг киришкен турары чугула. МТС-тиң колхозта ажыл-чорудулгазының дугайында олар илеткелин бээр, МТС-тиң болгаш колхозтарның хүлээлгелериниң күүсетингениниң ылаңгыя дүжүт алганының түңнелин үндүрер хүлээлгелиг. Ниити хурал машина-трактор станциязының ажылының дугайында үнелелди бээр. МТС-терниң удуртулгазы колхозчуларның чөптүг шүгүмчүлелинге дыңнангыр болуру, ажылды экижидеринче угландырган бүгү саналдарын өөренип көөрү чугула.

Ниити хуралдар чугула ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээриниң үезинде болуп эртер. Ынчангаш ол үениң дургузунда көдээ ажыл-агый артельдериниң баштаар черлери мал кыштагладыышкынын эки организастаар, үрезин фондузун бүрүн тургузар болгаш шыңгыы кадагалаар дээш, тарылга үрезиннерин арыглап белеткээр, көдээ ажыл-агыйның машиналарын болгаш бүгү чепсек-херекселдерин бедик шынарлыг септеп алыр дээш тодаргай хемчеглерни алыры чугула.

Колхозтарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдары социалистиг көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер дугайында партияның болгаш Чазактың чугула шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче бүгү колхозчуларны мобилизастаарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СОКОЛОВ,

Көдээ ажыл-агыйның область эргелелиниң оргколхоз килдизиниң начальниги.

БИРГИ УЛДУННУҢ ТҮҢНЕЛИ

Кызыл хоорайда 4 ортумак, 2 чеди чыл. 3 эге школалар, ажылчын аныяктарның бир школазы ажылдап турар. Школалар 1953—54 өөредилге чылының бирги улдунуң түңнелин үндүрген. Өөредилге чылының эгезинде ол школаларга 4273 өөреникчи хаара туттунган турган.

Школалар өөредилге программазын ниитизи-биле 74,6 хуу күүсеткеннер. Өөреникчилерниң ниити санының талазы-биле алырга 1069 өөреникчи багай демдектиг болган. Оларның аразында 211 комсомолчулар, 435 пионерлер бар. Ынчаарга эрткен өөредилге чылының бирги улдунунуң түңнели-биле алырга хоорайның школалары бо чылын оон кудуу түңнелди көргүзүп турар.

Хоорайның ажылчын аныяктарның школазынга чаа өөредилге чылында 415 кижи хаара туттунган болза, өөредилге чылының бирги улдунунда 408 кижиниң өөредилге түңнели үнген. Ол школа өөредилге программазын 79 хуу күүсеткен, 86 кижи багай демдектиг болган, оларның аразында 35 комсомолчулар, 13 коммунистер бар.

Чамдык школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажыл эки тургустунганындан бирги улдуңда өөредилге талазы-биле чүгээр түңнелди көргүскен. Чижээлээрге, №5 школаның 268 өөреникчизинден 242 өөреникчи, № 6 школаның 103 өөреникчизинден 93 өөреникчи багай демдек чок өөренгеннер. Ол школалар өөредилге программазын 90,3 хуу күүсеткеннер. Оон-биле кады № 4 школаның 174 өөреникчизинден 157 өөреникчи багай демдек чок өөренип, өөредилге программазын 90,2 хуу күүсеткенин демдеглээр ужурлуг.

Оон-биле кады чамдык школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары чавыс түңнелдерни көргүзүп турарын айтыры чугула. Аңаа № 3 школа хамааржыр. Ында өөреникчилерниң саны өске школаларга бодаарга эң-не хөй болуп турар. Ол школада 410 өөреникчи багай өөредилгелиг болганнар. Оларның аразында 71 комсомолчулар, 182 пионерлер бар. Ынчангаш өөредилге программазын бирги улдунда чүгле 65,3 хуу күүсеткен. Ол школаның дирекция чери, хөй-ниитиниң организациялары өөредилге-кижизидилгелиг ажылды үндезини-биле экижидеринче база эртемнерни башкылаарының шынарын бедидеринче кошкак демиселди чорудуп турарын демдеглээр херек. Ол ышкаш өөредилге программазын № 2 школа чүгле 70 хуу, № 9 школа 70,5 хуу күүсеткен.

Кызыл хоорайның улус өөредилге килдизи школаларның бирги улдунуң өөредилге түңнелинден түңнелди кылып, школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылын экижидер дугайында ажылды күштелдирер херек.

Д. АРАКЧАА.

Бүдүүлүк сүзүглелге болгаш знахарствога удур медицинаның демисели

Совет Эвилелинде улустуң кадык камгалалы кезтүп көрбээн бедикче көдүрлүген болгаш бойдус эртеминиң база медицинаның бүгү чедиишкиннерин ажыглап турар. Совет хамаатыларның хөй нуруузу эргежок чугула апарганда мергежилдиг эмнелге дузаламчызын эмчилерден алыр аргалыг. Ындыг болза-даа, эрги чаңчылдарга, бүдүүлүк сүзүглелге, ылаңгыя эмнээриниң знахарстволуг аргаларынга чүдүп бүзүрээр чамдык кижилер ам-даа бар.

Знахарство деп чүл? Ол дээрге, эртем-медицина белеткели чок кижилерниң чорудуп турар «эмнээшкини», эртемниң чедиишкиннеринге үндезилетинмээн аргалар-биле болгаш бүдүүлүк бүзүрээчел сүзүглелге кордап турар «эмнээшкин»-дир. Знахарствону улусчу медицина-биле холуп болбас, чүге дээрге, улусчу медицина хөй таварылгаларда үнелиг эм чүүлдерин болгаш эмнээриниң ажыктыг аргаларын ажыглап турар. Эртемниг медицина улустуң ол аргаларының эмнелге-шынарын тодаргайы-биле шинчилеп көрбүшаан, оларның үнелиин хүлээп көрүп, оларны эмнелге албан черлериниң практиказынга калбаа-биле ажыглап турар. Чижээлээрге, эмнелгениң ындыг аргаларынга чаагай чыттыг ак чечектен кылган түңгаал, согуна, чеснoктан алган оргаадай («амыдыралдың дазылы») фитонцидам деп адап турар бүдүмелдиң горчицалары болгаш өске-даа чүүлдер хамааржыр.

Знахарствону моон мырыңай өске байдал-биле үнелеп көөр ужурлуг. Ооң үндезининде мугулай сүзүглел салдынган. Кижилер аарыгларга удур чедиишкинниг демисежир аргалыг болур төлээде, четчир санныг билиглерни ол-ла дораан чыып албааның ужурунда знахарство тыптып келген. Баштайгы амыдыралдың кижизи бодун долгандыр турар бүгү-ле чүвелерни тайылбырлап шыдавас чораан. Чаңның, кызаңнаашкын, бүгү-ле аас-кежик чок чорук болгаш аарыглар кижиге кандыг-бир дээди сүнезин болур кылдыр сагындырып турган. Бир эвес кижи аарыыр болза, ону бурган-чүдээн шаажылап, ол кижиге аза-четкерлиг чорук болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдер дээп халдааны олдур деп санап чораан.

Баштайгы амыдыралдың кижилери ындыг кижини эмнеп болбас, чүге дизе, аарыг кижиге дузаламчы көргүскен кижини бурган шаажылаар апаар деп санап турганнар. Бо эрги чаңчыл, үзел-бодалдар мунгаш-мугулай болгаш бүдүүлүк, ындыг болза-даа олар туруп турган. Чижээлээрге, «хемир» деп сөс кайыын тыптып келгенил? Хемиришкин үезинде аарыгны кандыг-бир аза-четкер кижиниң иштики органнзмнерин хемирипкен тур деп тайылбырлап турган. Эрте бурунгу шагда хемиришкинни экиртир эмнээр төлээде, азаны үндүр сывырар, «тапкы ыжы-биле клизма кылыр» деп сүмелеп турган.

Эртемниг билиишкиннер чок турган болгаш шажын-чүдүлгеге бүзүрээр чорук бүгү-ле болуушкуннарны, ооң иштинде аарыгларны бурганның саъдары кылдыр тайылбырлаарынга чедирип турган. Бо бүгү болза, аарыгны «дээди күштүң» дузаламчызы-биле эмнээр болгаш экиртир дээр оралдажыышкынга чедирген. Ынчангаш кижилерниң боттарының «эмнекчилери» болгаш «эмчилери» тыптып келген. Эң баштай шажын чүдүкчүлериниң төлээлекчилери «эмнекчилер» болгаш «эмчилер» болуп турганнар, а ооң соонда хүрээден дашкаар хөделип турар знахарьлар тыптып келген.

Хааның Россияга знахарьларның бөлүү дыка турган. Хахимнер, табибтер, хамнар болгаш өске-даа знахарьлар «эмнээшкинни» калбаа-биле чорудуп, ооң дузаламчызы-биле чонну мөлчүп турган. Хаан чазактың үезинде хамнар боттарының «эмнелге ажыл-чорудулгазы» дээш соңгу чүктүң улузундан чылда 40 муң чедир ивилерни хавырып ап турган.

Түс-түс аарыгларны эмнээринге знахарьларның ажыглап турар аргалары таварылгаларның хөй нуруузунда кижиниң кадыкшыл байдалынга онза айыылдыг турган. Чижээлээрге, кештиң янзы-бүрү дегдириишкинниң аарыглары болганда ук кешке хой дүгүн салыр, лён үрезинин хайындыргаш, ооң бузунга бустаар, ажый берген сүт, сметана, хойтпак ирти-биле чаап турган, балыг черге чаа азы дузаланган капустаның бүрүзүн салыр, дойдовуракты, тапкыны урар турган. Кижиниң сөөгүнүң чүзү адырлып уштуна бергенде азы сына бергенде уштунган чүстү катап кирериниң азы сынган сөөктерни шын тургузарының эргежок чугулазын барымдаалавайн, ону чаткыыштап база сымыранып эмнээр дээр хоозун чүүлдерни хереглеп турган. Өртенгенде болгаш доңгаанда дагааның өдээн ажыглап турган, хан дөгүлгенде «хааның дектүрүн доктаадыр» деп алгаш, кандыг-даа ужур-утка чок сөстерни чугаалап турган.

Ындыг ужур-утка чок сөстер хан төгүлүүшкүнүн доктаадып шыдавас деп чүвени бадыткап турганының хереэ-даа чок! Ынчалза-даа ындыг «сымыраныр чугаалар» аарыг-биле демиселге дузалап турар деп чүвеге бүзүрээр чамдык кижилер ам бо үеге чедир-ле бар турары билдингир. Капиталистиг чурттарда бо хүннерде безин бар болуп турар хүрээ садыглары аарыгдан камгалаар дээр чергелиг янзы-бүрү чүвелерни садып турар.

Капиталистиг чурттарда өртектиг медицина дузаламчызын ап болур арганы чүгле кожайларга берип турар болгаш ону калбак улус массалар алыр аргажок болуп турар. Ол чорук знахарьларга чүдүүр чорукче оларны чыгап турар, ынчаарга знахарствону чүгле петеп сүрбейн турар эвес, харын ону дыка хөй таварылгаларда нептередип чарлап турар. **Чоннуң санитар** талазы-биле бүдүүлүк байдалы болгаш аарыыр чоруктуң хөйү знахарьларга чүдүүр чорукту өөскүдүп турар. Чижээ, АКШ-та өг-бүлениң бештиң дөрт кезии медицина дузаламчызын ажыглаар аргажок болуп турар, фермерлер медицина дузаламчызындан барык бүрүн казытырган, дыка хөй округтарда хуузунда практикалап эмнеп турар эмчилер безин чок. Ооң ужурунда ол чорук боттарының «амы-тын камгалаар» чүүлдерин рыноктарга доллурар арганы знахарьларга берип турар. 1932 чылда Германияга знахарьларның ниити саны 50 муң хире кижи турган.

Бистиң чуртувуста диплом чок кижилерниң эмнээр чоруун шуут хоруп турар.

Совет медицина знахарствога болгаш бүдүүлүк сүзүглелге удур идепкейлиг демисежип турар. Аарыг организмни шинчилериниң эртемниг аргалары-биле чепсеглетинген медицина эртеми аарыгның эң чоокку чылдагааннарын илередип, аарыг кижини эмнеп экиртириниң аргазын тодарадып турар.

ССРЭ-де знахарствонуң узуткалып турарының ужуру болза, ону чүгле хоойлу ёзугаар ала кергүзүп турарында эвес. Улустуң кадык камгалалының калбак хөгжүлдези, медицинаның дузаламчызын чонче чооктулатканы, санитар чырыдыышкынның калбарыышкыны болгаш хамыктың мурнунда чоннуң культурлуг деңнелиниң ниити көдүрлүүшкүнү — бо бүгү знахарьларның ажыл-чорудулгазын кызып үндүрүп турар.

Совет Эвилелинде ам 300 муң ажыг эмчилер болгаш медицинаның 900 муң ортумак ажылдакчылары санатынып турар. Чурттуң кедээ районнарының 95 ажыг хуузу 3-тен эвээш эвес эмчилерлиг болуп турар.

Санитар—арыг-шевер организацияларының калбак четкизи, халдавырлыг аарыглар-биле демиселдиң бүгү-ле болдунар аргаларын боттандырганы халдавырлыг аарыгларны узуткаарынга чедирген. Совет Эвилелинде оспа, чума, холера ышкаш аарыглар узуткатынган, база шээр аарыглар, тифтер болгаш өске-даа аар аарыглар барык-ла узуткатынып турар. Бисте чоннуң өлүр чоруу дыка кудулаан.

Совет Эвилелинде медицина эртеминиң чедиишкиннерин бүгү улустуң чаагай чоруунда ажыглап турар. Ортаа Азияга, Закавказьеге болгаш өске-даа национал республикаларга революция мурнунда эмнелгелер болгаш эмчилер кончуг эвээш турган болза, ам эртем-шинчилел болгаш өөредилге медицина институттары, чараш чаагай эмнелгелер бар апарган, медицина ажылдакчыларының национал кадрлары тургустунган.

Совет кадык камгалалы 255 эртем-шинчилел институттарлыг, олар медицина талазы-биле эртем-шинчилел ажылын чорудуп турар. Эртем ажылын медицинаның 74 дээди өөредилге черлери чорудуп турар.

ССРЭ-ниң медицина эртемнериниң Академиязынга баштаткан медицинаның эртем ажылдакчыларының канчаар-даа аажок хөй армиязы совет медицинаның эң улуг айтырыгларын шиитпирлээри-биле чедиишкинниг ажылдап турар.

Совет медицинаның чедиишкинниг хөгжүдери, эртемниг дуржулганы болгаш материалистиг мировоззрениени калбаа биле пропагандалаары, санитар-чырыдыышкын ажылын күштелдирери, кадык камгалалының херээн улам ыңай экижидери—бо бүгү болза, ажылчы чоннарның кадыынга хораны чедирип турар знахарствону бүрүн узуткаарын хандырар.

А. ЧАКЛИН,
Медицина эртемнериниң кандидады.

ХАНДАГАЙТЫ СУУР

Өвүр районнуң Хандагайты суурнуң албан организация черлери болгаш чурттакчылары район төвүн сайзырадыр талазы-биле бо чылын улуг ажылды чоруткан.

Бо чылын район төвүнде хлеб быжырар чер, электростанциязы, чунар бажың туттунган болгаш 7 чыл школазының бажыңынга 2 классты немээн, башкыларга база райпо ажылдакчыларынга 6 чурттаглa бажыңнарын туткан. Ол ышкаш 4 чаа кудук каскан, 1000 ажыг ыяшты тарып олурткан. Суурнуң чурттакчылары боттарының күжү-биле 10 чурттаглa бажыңнарын тудуп алганнар.

Суур чаагайжыдылгазының ажылын чүгле район төвүнде чорудуп турар эвес, колхозтарда база чорудуп турар. Чижээ, «Торгалыг» колхозта ниитиниң чемненилге чери—столовая тудуу дооступ, ажыглалда кирген болгаш дыка хөй чурттаглa бажыңнарын туткан. «Коммунизмче орук» колхозта чаа тудуглар немей туттунган болгаш суурда дыка хөй ыяштарны тарып олурткан.

А. АДЫГЖЫ.

Колхозчуларның бедик олча-ажыы

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» кедээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырганы-биле тарааның чайгы ажылдарын чогуур үезинде, агротехниктиг хемчеглер ёзугаар эки чорутканының түңнелинде тарааның дүжүдү бедик болган.

Бо чылын 637 гектар кызылтастан ортумаа-биле 22 центнер, 117 гектар арбайдан ортумаа-биле 20 центнер, 146 гектар суладан 24 центнер дүжүттү алганнар.

Колхозчулар бо чылын баштайгы авансыга дыка хөй тарааны алганнар. Чижээ, малчыннар Т. Шожукпан—7810, Б. Чичит-оол—7180, Т. Мезерекей—6465, Т. Сундуй—6650 килограмм тарааны авансыга алганнар. Ол ышкаш эштер В. Жаров—9645, И. Козлитин—8155, И. Чурапошев—5680, М. Килин—5650 килограмм тарааны баштайгы авансыга алганнар. Ындыг мурнакчы колхозчулар дыка хөй.

Дүжүттүң бо чылын эки болганының түңнелинде колхозчуларның бир күш-хүнүнге 6 килограмм тарааны бээр деп турар.

И. КҮДЕР-ООЛ.

Планын күүсеткен

Кызыл райпозу бо чылын белеткел планын ажыр күүсеткен.

Райпо эът планын 107, ногаа аймаа садып алырын—139, дагаа чуургазын—130, ары чигирин—166 хуу күүсеткен.

«Совет Тыва» колхозта магазин эргелекчизи эш Шульбаева 39 тонна картофель садып алыр тургаш, 42 тоннаны, 3000 дагаа чуургазы садып алыр тургаш, 17 муңну садып алган. Ол ышкаш Ээрбекте магазин эргелекчизи Куля, райпо белеткелчизи О. Доржу олар эки ажылдап, белеткел планын 150—200 хуу күүседип, райпо баштаар черинден өртектиг чүүлдер-биле шаңнатканнар.

К. ХЕРТЕК.

Совет-моол садыг чугаалажыышкыннарынга

ССРЭ биле МАР-ның аразында бот-боттарынга бараан солчуушкунунуң дугайында 1950—1954 чылдарның үезинде чардынган беш чыл хуусаалыг дугуржулганың бо чылын доозулганы-биле база ол дугуржулганың күүселдезиниң түңнелдериниң ийи талаларга ажыктыг болганын холбаштыр Даштыкы садыг министерствозу биле Моол Арат Республиканың садыг төлээлериниң аразынга бот-боттарынга бараан солчурунуң чаа дугуржулгазын чарарының дугайында чугаалажыышкыннар Москвага болуп эрткен.

Бот-боттарын найыралдың ёзузунга бижир чорукка эрткен ол чугаалажыышкыннар 1955—1957 чылдарда, тодаргайлаарга МАР-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң ийиги беш чыл планының арткан хуусаазында, бот-боттарының аразында бараан солчур дугайында дугуржулганы бо чылдың ноябрь 19-та ат салдынганы-биле чедиишкинниг доозулган. Ооң-биле кады 1955 чылда бараан саарылгазының дугайында протоколга ат салдынган.

Чаа садыг дугуржулгазы Совет Эвилелинден Моол Арат Республикаже эң эргежок чугула улустуң хереглел бараанналын, а ол ышкаш кедээ ажыл-агый машиналарын болгаш чепсек-херекселдерин, автомашиналарны, мал ажылын, транспортту болгаш МАР-ның улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын хөгжүдеринге херектиг дериглерни болгаш янзы-бүрү материалдарны бээрин көрүп турар.

Моол Арат Республика бодунуң талазындан Совет Эвилелинге дүктү, өлүктү, малды болгаш эътти, ак саржагны болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын берген турар.

Дугуржулгага болгаш протоколга ат салганнар болза: Совет талазындан—Даштыкы садыг министри И. Кабанов, Моол талазындан премьер-министрниң оралакчызы С. Лубсан.

Социалистиг өнчүнү камгалаар

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Чадаананың Кулун-Дужер деп черде чаңгыс аал бажыңнар тудуунуң комбинадын районнуң промкомбинадының салбыры кылдыр шилчиткен.

Чаңгыс аал бажыңнар тудуунуң комбинадынга турган дыка хөй акша түңнүг ыяш материалдар, машина чепсек, эт херекселдерни промкомбинаттың шугумунга хүлээткен турган. Сөөлгү үеде кестүп турары, промкомбинаттың төлээзи болуп ында ажыл-агыйны башкарып турар эш Заверигин тудугларга белеткээн хөй санныг манзыларны болгаш «ГАЗ—51» деп автомашинаның бүрүн херекселдерин бодунуң дуразы-биле садыпкан. База ээлеп хайгааравазынындан мурнунда ажыглап турган дыка хөй өрээлдерлиг ниити чурттталга бажыңнарының база чазаныр чериниң болгаш чунар бажыңның 60 ажыг соңгаларының шилдерин печкаларының аасталары-биле кады оор алган болуп турар болгаш ыяш материалдары белеткээринге белеткээн дыка хөй чугула көвүрүглерниң манзыларын оор алгылаанындан ол көвүрүглер шуут сандан үнген.

Чадаана промкомбинатка хамаарышкан турар ол ыяш ажыл-агыйының бүдүрүлге чериниң ажылчыннарын бүдүрүкчүлүг ажылче чөп организаставайн турарындан 50 ажыг ажылчыннар ажылын шуут каггаш аннап, диңнеп чоруй барганнар база артып калган ажылдап турар ажылчыннарның шалыңын 2—3 ай ажыр үндүрүп бербейн турар.

Ол бүдүрүлге чери Чадаана промкомбинаттың эң орулгалыг чугула участогу болуп, районнуң бүгү колхозтарын болгаш албан организация черлерин янзы-бүрү ыяш материалдары-биле хандырар ужурлуг чер турбуже промкомбинаттың директору Цевелев, ооң оралакчызы Ковуров олар ол бүдүрүлгениң ажыл-агыйын организастап быжыглаарының улуу ол улуг ажыл-агый чери будалып турда, аңаа эптежип турары канчап-даа таарышпас.

С. СЕРИН-ООЛ.

Чоннуң чөптүг негелдези

Кызыл районнуң Баян-Кол кедээ Совединиң төвү—Баян-Кол суур чыл-бүрү өзүп, ооң чурттакчы чону көвүдеп турар. Суму девискээринде «Х Улуг хурал» колхоз бар. Сумунуң ажылчы чонунуң культурлуг амыдыралы бедип, харылзаа талазы-биле негелдези улам өскен. Ынчаарга суму төвүнде мынчага чедир харылзаа салбыры безин тургустунмаан. Сумунуң ажылчы чону боттарының чагаа-бижик харылзаазын чорударда суурда почта хааржаанга суп турар. А ол чагаа-бижиктерни суур төвүнден элээн ырак Оттук-Даштан кээп алыр. Бо чорук чоннуң харылзаа байдалынга саадаашкынныг болуп турар.

Баян-Кол суурга почта харылзаазын организастап тургузар дугайында суму Соведи дарый хемчег алзы чогуур.

К. ОЙДУП-ООЛ.

„ШЫННЫҢ“ МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

„Уругларының өөредилгезинге моондактавас“

1954 чылдың октябрь 3-те үнген № 197(3134) «Шынга» парлатынган корреспонденцияга Өвүр районда «Совет Тываның 5 чылы» кедээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү коммунист Тюлюш Конгарның уруунуң өөредилгезинге моондак болуп, өг ажылы кылдырып келгени-биле ооң уруу Уйнуктуң бирги класска беш чыл олуруп келгенин бижээн.

Ук корреспонденцияны колхозта партия эге организациязының хуралынга чугаалажып көөрге, айыткан факт шын болган, Конгарга партия талазы-биле хемчег хүлээткен. Конгарның уруу Уйнук ам школага өөренип турар деп, СЭКП райкому редакцияга дыңнаткан.

Совет кижилерниң амыдырал-чурттталгазының каасталгазынга

Бистиң чуртувуста улустуң хереглел чүүлдерин бүдүрерин шынгыы көдүрер, оларның шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың программазы амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Чиик үлетпүрнүң эрги бүдүрүлгелери чаартынып, чаа фабрикаларның болгаш заводтарның корпустары өзүп турар. Пөстү, идиктерни, хептни, саваларны, мебельди болгаш өске-даа ол чүүлдерни бүдүрүп үндүрери квартал келген тудум-на көвүдеп турар.

Хүн-бүрүнүң хереглел чүүлдерин кылырынга чурукчулар идепкейлиг киржип турар. Чүгле пөс-таавы үлетпүрүнде безин чүс-чүс кижилер ажылдап турар. Бедик мергежилдиг хөй-хөй скульпторлар болгаш каастакчылар керамиктиг болгаш шил үлетпүрүнде ажылдап турар. Үс-тывыш кооперациязының артельдеринде муң-муң чурукчулар ажылдап турар.

Ивановонуң чурукчу—пөс-таавычыларының улуг болгаш солун ажылы кичээңгейни көрүндүрүп турар, олар орус пөс-таавы үлетпүрүнүң эң дээре чурулга-каасталгазын катап тургузар болгаш хөгжүдер херекке үнелиг салыышкынны кииргеннер. Ивановонуң ситцалары, сатиннары, фланельдары чурулга каасталгазын эки күүсеткени-биле ылгалып турар. Ажылчын Федор Зиновьев аттыг фабриканың, Улуг Иваново мануфактураның болгаш чаа Иваново мануфактураның пөс-таавызы чоннуң калбак бөлүктериниң оргузунга сураглыг болуп турары таварылга эвес.

Москва бүдүрүлгелериниң — «Трехгорная мануфактура», Щербаков аттыг комбинаттарның Свердлов аттыг торгу хээлээр фабриканың чурукчу пөс-таавычылары боттарының ажылынга чаа чогаадыкчы чүүлдерни хөйү-биле кииргеннер. Каш чылдың мурнунда бо бүдүрүлгелерге пөс-таавы каасталгазының чурукчулары — М. Хвостенко, В. Склярова, С. Заславская, И. Куликова, Н. Кирсанова оларның костюмнерни төлевилеп кылган, чурукчулар—М. Вышеславцева, К. Божиева, Н. Макарова болгаш өскелер-биле кады ажылдың баштайгы дуржулгаларын чорутган. Ол дуржулгалар чедиишкинниг болган, ажыл калбак нептерелди алган, ынчангаш ам муң-муң херээженнер болгаш уруглар купоннуг болгаш чартык купоннуг деп адаар пөстерден кылган платьелерни кедип чоруурлар.

Штапельдиг волокнодан кылыр пөстерни шиңгээдип алыр болгаш чуруп хевирлээр талазы-биле база мебельге херектиг каасталга пөстерниң болгаш хевистерниң чурулгазын ажылдап кылыр талазы-биле улуг ажылды Москваның чурукчулары кылган.

Дайын сөөлүндеги чылдарда бисте хевистерни фабрикага бүдүрери барык-ла чаазы-биле тургустунган. Обухов комбинаттың күчүзү хөй катап көвүдээн, Люберецкиниң болгаш Витебскиниң чаа комбинаттары тургустунган. Чурукчуларның чогаадыкчы ажылы оларда калбак нептерелди алган. Чаа организастаан бүдүрүлгелерге хевистерниң чурулгаларын ажылдап кылырынга аныяктарны, колдуунда Москваның чурулга үлетпүрүнүң Калинин аттыг училищезин доосканнарны киириштирген. Аныяк мастерлер солун херекче күзелдиг биле ажылдап кирипкен: хевис угулзазының талазы-биле байлактыг уксааны өөренип эгелээн, районнарже үнүүшкүннерни чорутган. Ооң түңнелинде Ортаакы Азияның, Азербайджанның болгаш Дагестанның хевис кылыр сураглыг мастерлериниң кайгамчыктыг чаңчылдары амгы фабрика бүдүрүлгезинге хөгжүлдени алган.

Моон-биле кады Туркменистан, Азербайджан, Дагестан, **Украина, Молдавия,** Прибалтика, Курск болгаш Тюмень областар ышкаш хоочун төптерде хевисти хол-биле бүдүрери база калбарып турар. Чаа районнарга хевисти бүдүрерин шиңгээдип ап, хөгжүдүп турар. Курган область хевис бүдүрүлгезиниң улуг төвү болган, Ставрополь крайда, Соңгу Осетияда, Башкир АССР-де, Алтайда, Омск болгаш Пенза областарда хевис бүдүрүлгезин таарыштырган. Азербайджанның чурукчу угулзачызы Сталинчи шаңналдың лауреады Лятив Керимов ышкаш ындыг шылгараңгай мастерлер хол-биле бүдүрер хевистиң чурулга каасталгазын чогаадып тургузарында ажылдап турар.

Амгы үеде хевисти хол-биле бүдүрүп турары мурнукузундан шуут ылгалдыг: бо хөй күш кирер бүдүрүлгеге күш-ажылды чиңгедип турар дыка хөй техниктиг болбаазыралгаларны кииреген. Чурукчуларның чогаадыкчы салыышкыны база-ла улуг. Дыка хөй сюжет тематиктиг болгаш портреттиг хевистерин чогаадып кылыры үзүктелиишкин чокка калбарып турар. Оларда кайгамчыктыг болуушкуннарны, төөгүлүг ажылдакчыларның, улуг боданыкчыларның болгаш чогаалчыларның овур-дүрзүзүн чуруп көргүскен. Чижээ, Азербайджанга канчаар-даа аажок улуг байырлал хевизин күүседип кылган болгаш Сталинчи шаңналды алган. Ленин, Сталин, Фирдоуси, Низами болгаш өскелерниң-даа портреттери бар хевистерни аргып кылган. Ол ышкаш ажылды Украинада, Туркменистанда, Дагестанда, Курскиде, Ставропольда болгаш Курганда база чорудуп турар. Чурукчулар Л. Зубова, Д. Лехтман болгаш өске-даа чамдык чурукчулар ам бо үеде уругларның сюжеттиг хевистерин чогаадып тургузарынга улуг кичээңгейни салып турар.

Үс-тывыш кооперациязының мебельди чырыдар приборларны, аргып, каастап кылган бүдүмелдерни болгаш сөөктен кылыр чүүлдерни бүдүрүп үндүрүп турар артельдери ажылчы чоннуң хереглелдерин хандырарынга биче эвес чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Сөөлгү үеде бо бүдүмелдерни бүдүрүп үндүрери өскен. Сөөктен кылып сиилир чүүлдерни бүдүрериниң чаңчылын моон мурнунда чүгле Холмогорскиге, Тобольскиге, Якутияга болгаш ыраккы Чукоткага турган. Ам Москва чоогунда Хотьково сөөк-биле чүвелер кылыр артель организастатынган, Москваның эът комбинадының чанында сөөк-биле чүве кылыр цех тургустунган. Кисловодскиде болгаш Сочиде сөөк-биле кылган сиилилге бүдүмелдерни бүдүрүп үндүрери калбак хөгжүлдени алган.

Сөөк-биле бүдүмелдерни кылыры—улустуң уран-чүүлүнүң база бир эң хоочун хевири болур. Бистиң хүннеривисте олар ханы өскерлиишкиннер база-ла болуп турар. Кырган салгакчылардан бүдүрүлге чаңчылдарны шиңгээдип алган аныяктар чаа аргаларны кызымаккайы-биле дилеп турар. Сөөктен кылган бүдүмелдерге советтиг чүүлдерни янзы-бүрү талазы-биле көргүзүп турар. Тобольскиниң болгаш Холмогорнуң мастерлери—В. Денисов, А. Максимов, С. Трегубов, В. Синицких, П. Черникович, П. Штанг, У. Шарыпина сөөктен кылган бүдүмелдерге социалистиг Соңгу-чүктүң улустарының амыдыралын, чаа кижилерниң овур дүрзүзүн, оларның амыдыралын чуруп көргүзүп турарлар. «Соңгу чүкте радио», «Ненка—школачы», «Социалистиг Соңгу-чүк» болгаш өске-даа темаларның дугайында кайгамчыктыг чогаалдар ындыг.

Ындыг чергелиг ажылды даш чонар талазы-биле база чорудуп турар. Дашты чурулга талазы-биле болбаазырадып кылыры ам чүгле Уралда эвес, харын Куйбышев болгаш Горький областарда база чорудуп турар. Амыдырал-чурттталганың чурумалдыг бүдүмелдериниң чаа бүдүрүлгелери тыптып турар чер болганда салым-чаянныг мастерлер өзүп, олар чаа чүвени шиңгээдип ап, аваа бодунуң чогаадыкчы бодалын, тургузукчу күш-ажылын салып турар.

Каастап угулзалап кылган скатерлер, хевистер, портьерлер, диван сыртының хавын, херээженнерниң болгаш уруглар хептериниң бүдүрери чыл келген тудум-на өзүп турар.

Ыяштан болгаш өске-даа чүүлдерден кылыр бүдүмелдерниң ассортиментизи калбарып турар.

Чурттакчы чон фарфор болгаш фаянс статуэткаларга улуг негелделиг болуп турар. Чараш статуэткалар чүгле бажыңның иштики байдалын хевир киирип турар эвес, харын бажыңга ынак литературалыг овур-хевирни база киирип, улусчу тоолдарның маадырларын сагындырып турары хаая эвес.

Салым-чаянныг дыка хөй скульпторлар янзы-бүрү националдарның кижилериниң күш-ажылдың, өөредилгениң чорудулгазында профессияларын, дыштаныышкын шагында болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни чуруп көргүспүшаан, статуэткаларның жанрларын ажылдап турарлар. М. Холодинаяның дыка хөй санның чогаалдары улуг чедиишкиннерлиг болуп турар. Ооң колдуунда-ла уругларны чуруп көргүскен фаянс статуэткалары бөдүүн болгаш кончуг чараш. Чымчак болгаш чылыг колорит оларга онза сагыш-сеткилдиг тамчыдып берип турар. Ооң «Галя» болгаш «Таня», «Дааранычылар», «Аленушка» «хевистиг Украина» болгаш оон-даа өскелери шак ындыг.

Фольклорлуг болгаш театр темаларның дугайында каасталга скульптурларны чогаадып тургузуп турар. Чижээлээрге, Сталинчи шаңналдың лауреады С. Орловтуң «Мөгениң аъттыгаш» деп темага күүсеткени скульптуралары Н. Воробьевтуң, С. Михалковтуң басняларынга иллюстрацияларын, ооң «Ревизор» болгаш «Өлүг сүнезиннерден» алган хөй персонажтары, «Диканьның чоогунда суурга кежээнин» ялгазынга Н. Максимченконуң статуэткаларының бүрүн юморлары болгаш өскелер-даа калбаа-биле сураглыг.

Керамиктиг скульптураның ортузунда улуг черни анималистиг тема ээлеп турар. В. Ватагин, Д. Горлов, Е. Кожне, А. Сотников, Е. Чарушкин дириг амытаннарны дыка мергежилдиг-биле чуруп көргүзүп турар. Ындыг болза-даа, каасталгалыг скульптураларны бүдүрүп үндүрүп турары кончуг кызыгаарлыг, садыгга эвээш кирип турар.

Кайгамчыктыг керамика-биле сураглыг районнар бистиң чуртувуста эвээш эвес бар. Москва областа Гжель, Рязань областа Скопин, Дагестан АССР-де Балхары, Украинада, Грузияда болгаш Узбекистанда дыка хөй районнар ындыг сураглыг.

Литваның чурулга керамиказы элээн чедиишкинниг хөгжүп турар.

Шил болгаш хрустальдан чурулга савазын бүдүрерин калбартыр талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Амыдырал-чурттталгага херектиг кылыгларның шынарын экижидеринге ук кылыгларның массалыы-биле бүдүрүп үндүрер кылдыр эки хевирлери дээш чорудуп турар конкурстар, а ол ышкаш продукцияның көрүлдези дузалап турар. Ол конкурстарга чурукчуларның калбак бөлүктери киржип турар.

Ленинградтың М. В. Ломоносов аттыг фарфор заводунуң продукциязының делгелгезин Ленинградтың культура бажыңынга организастаан болгаш ону 100.000 кижи көрген.

Сөөлгү үеде хереглекчилерниң негелделеринге дыка улуг кичээңгейни көрүндүрүп турар. Чурулгалар Академиязы калбак хереглелдиң бүдүмелдериниң шынарын экижидер айтырыгларының талазы-биле бүгү-эвилелдиң конференциязын чыылдырган.

Ажылчы чоннарның амыдырал чурттталгазын каастаар ужурлуг бараанналарны бүдүрүп үндүрерин көвүдедири, оларның ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын экижидери улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг херек болур. Бистиң бүдүрүлгелер эң сайзыраңгай дериглелер-биле чепсеглетинген болгаш совет кижилерниң амыдырал чурттталгазын каастап турар эң янзы-бүрү бүдүмелдерни калбаа-биле бүдүрүп үндүрер аргалыг.

С. ТЕМЕРИН,
Уран-чурулга эртемнериниң кандидады.

Совет Эвилелиниң чазаанга ГДР-ниң чазааның харыы нотазы

БЕРЛИН, ноябрь 19. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың премьер-министри ГДР-ниң улустуң палатазының хуралынга чазак медеглели кылдыр чүве чугаалааш, Герман Демократтыг Республиканың Москвада элчини Герман Демократтыг Республиканың чазааның моон адаанда утказыг харыы нотазын Совет чазакка бөгүн эртен дамчыдып берген деп дыңнаткан.

«Герман Демократтыг Республиканың чазаа Герман Демократтыг Республиканың Москвада элчининге 1954 чылдың ноябрь 13-те тывыскан нотаны алганын бадыткаар болгаш Герман Демократтыг Республиканың чазаа нотаны өөренип көргениниң соонда моон дараазында түңнелди кылганын медээлээр алдарлыг болду:

Барыын Германия биле Парижке ат салдынган болгаш Германия дугайында улустар аразының бар туруп турар дугуржулгаларынга шуут удурланыышкак дугуржулгалар болза: немец улустуң ёзулуг национал эрге-ажыктарынга, оон ада-чуртунуң катап каттыжыышкыны болуп турар эң эргиг күзелинге шуут удурланыышкак. Барыын Германияга милитаризмни катап тургузарын көрүп турар лондон болгаш париж дугуржулгаларын боттандырар болза, Германияның чаңгыс эвин демократтыг үндезинге катап тургузары ур үеде болдунмас апаар, ол чаңгыс эп болза, Европага дүшкүүрлүг чорукту эвээжедириниң үндезини болуп турар. Ада-чуртун катап каттыштырар деп бүгү немецтерниң шынныгы негелдезин боттандырар чорукту моон ыңай саададып болбас деп Герман Демократтыг Республиканың чазаа медеглеп тур.

Өске күрүнелерже удур угланган чамдык күрүнелерниң шериг бөлүглежилгезинге Барыын Германияны киирери Европага тайбынга эң-не улуг-биле кыжанып турар. Европаның бүгү күрүнелери киржир коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазы Германияны дүрген-не катап каттыштырарынга дузалаар, Европага дайын айыылын чайладыр болгаш Европага дүшкүүрлүг чорукту эвээжедир деп Герман Демократтыг Республиканың чазаа санап тур.

Моон ужурунда Европаның бүгү күрүнелериниң, ол ышкаш АКШ-тың чөвүлел хуралын Кыдат Улус Республикадан хайгаарыкчының киржилгези-биле 1954 чылдың ноябрь 29-та Москвага азы Парижке чорудар дугайында 1954 чылдың ноябрь 13-теги нотазынга кылган Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң саналынга Герман Демократтыг Республиканың чазаа байыр чедирип тур, ол чөвүлел хуралга Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар дугайында айтырыгны көөр ужурлуг.

Герман Демократтыг Республиканың чазаа ноябрь 29-та деп саналдаан чөвүлел хуралга бодунуң төлээлерин чорударынга белениниң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чазаанга Герман Демократтыг Республиканың чазаа дыңнадыр алдарлыг болду».

Совет чазактың 1954 чылдың ноябрь 13-те нотазынга Финляндияның чазааның харыызы

Финляндияның Москвада элчин чери ноябрь 19-та ССР Эвилелиниң Даштыкы Херектер Министерствозунга 1954 чылдың ноябрь 13-те совет нотага Финляндияның чазааның моон адаанда харыызын чорудкан.

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Даштыкы Херектер Министерствозунга Финляндияның элчин чери бодунуң хүндүткелин илередип тур база ССРЭ-ниң чазааның 1954 чылдың ноябрь 13-те нотазынга харыы кылдыр Финляндияның чазааның даасканы-биле моон адаанда чүүлдү медээлээр алдарлыг болду.

Финляндияның чазаа улустар аразынга тайбынны быжыглаарынче угланган инициатива болгаш хемчег бүрүзүн сеткил ханыышкыны-биле байырлап көрүп турар. Моон ужурунда Финляндияның чазаа ССРЭ-ниң чазааның саналдааны чөвүлел хуралды чыылдырарын чөптүг деп көрбейн барып шыдавас.

Каттышкан Нациялар Организациязының сорулгаларынга болгаш принциптеринге дүүштүр айыыл чок чоруктуң нити-европа системазын улуг-даа, бичии-даа бүгү күрүнелерниң, ниитилел болгаш күрүне тургузуундан хамаарылга чокка оларның киржилгезинге үндезилеп тургузар арга-биле тайбынны хандырар дугайында ССРЭ-ниң чазааның нотазында көргүскен саналды Финляндияның чазаа таарымчалыг ёзу-биле көөрүнге белен.

Мону барымдалааш, Финляндияның чазаа үстүнде айыткан үндезин-биле чорудар чалаткан күрүнелерниң нити чөвүлел хуралынга киржири-биле бодунуң белениниң дугайын дыңнадып тур».

(СЭТА).

МАРП-ның XII съездизинге баар СЭКП-ниң төлээлериниң Улан-Баторда чеде бергени

УЛАН-БАТОР. СЭКП ТК-ның чанында партийжи контроль комитединиң даргазының оралакчызы П. Т. Комаров (төлээлерниң удуртукчузу) болгаш СЭКП ТК-ның киддис эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Смирнов составтыг СЭКП-ниң төлээлери Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының XII съездизинге киржири-биле ноябрь 19-та Улан-Баторда чеде берген.

МАРП ТК-ның Политбюро кежигүннери Дамба, Дугурсурун, Жамбалдоржи, Цеденбал, Ширендыб, МАРП ТК-ның кежигүннери, күрүне болгаш хөй-нииити организацияларының төлээлекчилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң МАР-да элчини В. И. Писарев, КУР-нуң болгаш КУДР-нуң элчиннери төлээлерни вокзалга уткааннар.

Төлээлерни ол ышкаш съездиде келген акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери база уткааннар.

(СЭТА).

Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының XII съездизиниң ажыттынганы

УЛАН-БАТОР, ноябрь 19. Бөгүн Улан-Баторга Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының 12 съездизи ажыттынган. Хуралдар залынга күш-ажылчы араттарның, ажылчын аңгының болгаш интеллигенцияның төлээлекчилери — 630 ажыг төлээлер, база ол ышкаш хөй санныг аалчылар, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери чыылган.

Хуралды Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Д. Дамба ажыткан. Партияның 12 съездизиниң улуг ужур-дузазын айыттынышаан, Д. Дамба бүгү залдың диңмиттиг адыш часкаашкынының адаа биле акы-дуңма партияларның төлээлеринге байыр чедирген.

Олуруушканнар И. В. Сталинниң болгаш Чойбалсанның тураскаалын бут кырынга сактып ёзулаан. Ур адыш часкаашкыннарының адаа-биле съездиниң хүндүлүг президиумга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Президиумун соңгаан.

Хүн айтырыының бирги чүүлүнүң талазы-биле МАРП ТК-ның отчёт илеткелин Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү Ю. Цеденбал кылган. Капитализмден кезээ-мөңгеде чарылган, ам бодунуң хүрээлеңинде бүгү кижи төрелгетенниң үштүң бирээзинден хөйүн каттыштырып турар социализм болгаш демократия лагериниң күчү-шыдалының өзүлдезин Цеденбал бодунуң илеткелиниң эгезинде демдеглээн. Бистиң чурттарывыстың найыралы, эвилели, бот-боттарын деткижери болза, пролетарскы интернационализмниң принциптериниң дириг боттанышкыны болбушаан, боттарының мурнунда туруп турар сорулгаларны бистиң улустарывыс чедиишкинниг шиитпирлээринге дузалап турар. ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң чедиишкиннери, КУР-нуң болгаш улус демократиязының чурттарының чедиишкиннери, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш демократтыг чурттарның нити демиселиниң төөгүнүң хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгаларынга улуг салдарлыг болуп турар.

МАР биле ССРЭ-ниң улустарының аразында төөгү талазы-биле тургустунган, бадыг-дошкун шылгалдаларны эрткен ыдыктыг эп-найырал болза, революция-биле төрүттүнген моол улус бодунуң чуртунуң чечектелиишкинин дээш бодунуң тиилелгелерин чедип алырынга диргизикчи күштүг тып ап турган болгаш тып ап турар төнмес дөстелге болуп турган болгаш болуп турар.

Партияның 11-ги съездизинден бээр эрткен үе болза, Моол Арат Республиканың иштики байдалының моон соңгаарты быжыгылышкыны, улус-демократтыг тургузугнуң быжыгылышкыны, улус ажыл-агыйының болгаш культураның хөгжүлдези болуп демдеглеттинген. Партияның болгаш чазактың шын удурттулгазының база доктаамал сагыш салыышкынының Совет Эвилелиниң бүгү талалыг акы-дуңма дузаламчызының ачызы-биле бистиң улузувустуң материалдыг чаагай амыдыралы болгаш культурлуг деңнели хажык чокка бедип, оон политиктиг медерели болгаш чогаадыкчы идепкейи өзүп турар. МАР-га социализм тургузуушкунунуң үндезиннериниң чедип алдынган чедиишкиннер болза, бистиң улус-демократтыг тургузуувустуң амыдыралчы улуг аргазының тодаргай херечизи, өзүп турар күштериниң херечизи болуп турар.

Моол Арат Республиканың улус ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болуп турар. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс мал ажылын бүгү хемчег-биле хөгжүдеринге болгаш оон продуктулуун бедидеринге улуг кичээңгейни салып турар. Арат ажыл-агыйларга, бүдүрүлге каттыжыышкыннарынга болгаш госхозтарга мал бажын моон соңгаар өстүрер сорулга-биле чуртка элээн хөй хемчеглерни чорудкан. Бирги беш чылдың чылдарында республикада малдың баш саны 8,7 хуу өскен.

Ынчаарга, госхозтарга болгаш араттарның каттыжыышкыннарынга мал ажылы хөгжүдериниң планын дыка ажыр күүседкен болза-даа, хуу ажылдыг секторга бо план күүсеттинмээн болган.

Мындыг байдалдың чылдагааннарын Цеденбал тодаргай демдеглээн болгаш мал ажылында хожудаашкынны узуткаарынче угланган элээн хөй хемчеглерни чорудканын, ылаңгыя дужаалгалар болгаш үндүрүглер системазын партия болгаш чазак өскерткенин айыткан.

Партияның болгаш чазактың политиказы кедээ ажыл-агыйның социалистиг секторун хөгжүдүп, быжыглавышаан, капиталистиг идегеттерни кызыгаарлап, кызып үндүрер, күш-ажылчы арат ажыл-агыйларны бүгү тала-биле деткиириинче болгаш көдүрериниче угланган. Партия бодунуң политиказын чорударда кедээ чоннуң улуг кезии болуп турар ортумак тараачыннар-биле эвилелди бүгү хемчег биле быжыглавышаан, ядыы тараачыннарга даянып турар.

Араттарның бүдүрүлге каттыжыышкыннары, күрүне ажыл-агыйлары болгаш аът машиназы-биле сиген кестирер станциялары болуп турар кедээ ажыл-агыйның социалистиг сектору эрткен үеде улуг хөгжүлдени чедип алган. Араттарның бүдүрүлге каттыжыышкыннарының санын 1948 чыл-биле деңнээрге, 1954 чылда ийи катап, а оларның кежигүннериниң саны үш катап өскен.

Араттарның каттыжыышкыннарын организастаары-биле чергелештир чүс-чүс муң көшкүн арат ажыл-агыйларны суурлажып чурттаалга байдалче шилчидерин база ол ышкаш быжыг чем суурун тургузарынга чугула херектиг чер ажылының хөгжүлдезин ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазында көрүп турарын Цеденбал демдеглээн.

МАР-ның үлетпүрүнүң, транспортунуң болгаш харылзаазының хөгжүлдези эш Цеденбалдың илеткелинде хөй черни ээлеп турар. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле элээн каш чаа-чаа бүдүрүлгелерни, оон иштинде чаа совет техника-биле дериттинген даг-руда үлетпүрүн тудуп тургускан деп Цеденбал чугаалаан. Моол Арат Республиканың экономиказынга канчаар-даа аажок чугула ужур-дузалыг Наушки—Улан-Батор демир оруун Совет Эвилелиниң күжү-биле болгаш херенгилери-биле тудуп тургускан. МАР, ССРЭ болгаш КУР-нуң чазактарының аразында чардынган дугуржулга ёзугаар Цзининден Улан-Баторга чедир демир оруктуң тудуушкуну чоруп турар, ол демир орук 1955 чылда ажыглалга кирер.

Үлетпүрнүң хөгжүлдезиниң кайгамчыктыг түңнели болза, чуртта ажылчын аңгының өзүлдези болур, сөөлгү чеди чылда фабрик-завод ажылчыннарының саны ийи катап өскен. Партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызы-биле ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнели хажык чокка өзүп турар. 1947 чыл-биле деңнээрге 1954 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның боттуг ажыл-телевири 36 хуу көвүдээн. Сөөлгү үениң иштинде чорудулган хемчеглерниң түңнелинде, малчын араттар бо чылын 100 миллион ажыг тугриктер түңнүг дорт орулганы ап турар. Кадык камгалалының болгаш улус өөредилгезиниң талазы-биле улуг ажыл чоруттунган. Улуг назылыг чоннуң ортузунга бижик билбес чорукту бүрүн узуткаан. 1947 чыл биле деңнээрге чуртта ортумак школаларның саны беш катап өскен.

Моолдуң араттың революстуг партиязының күжү болза, калбак массалар-биле сырый харылзаалыында, бодунуң ажыл-чорудулгазын чорударда марксизм-ленинизмниң теориязын удуртулга болдуруп турарында болгаш СЭКП-ниң байлактыг дуржулгазынга болгаш бүгү талалыг дузаламчызынга даянып турарында болур деп Цеденбал чугаалаан.

Моол Арат Республиканың экономиказын моон соңгаар хөгжүдериниң талазы-биле, ылаңгыя оон кол адыры мал ажылын, кедээ ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазының талазы-биле база ол ышкаш национал хевирлиг болгаш социалистиг утка-шынарлыг культураны хөгжүдериниң талазы-биле чугула сорулгалар Моолдуң Араттың-Революстуг партиязының мурнунда туруп турар деп Цеденбал бодунуң илеткелиниң түңнелинге айыткан. МАРП-ның 12-ги съездизиниң төлевилээни ажылдарның программын бистиң улузувус бодунуң Араттың-Революстуг партиязының шылгараңгай удурттулгазы-биле, күчүлүг Совет Эвилелиниң улуг болгаш улам өзүп турар акы-дуңма дузаламчызы-биле алдарлыг күүседир деп чугаалаан.

Оон соонда ревизия комиссиязының илеткелин дыңнаан.

(СЭТА).

КУДР-да аныяк чогаалчыларның курстары

ПХЕНЬЯН. Ноябрь 15-те Пхеньянга корей чогаалчыларның эвилелиниң чанынга аныяк чогаалчыларның сес ай хуусаалыг курстары ажылдап эгелээн, аңаа 50 ажыг кижини хүлээп алган. Курстарның дыңнакчыларынга корей, орус, совет болгаш делегей литературазының төөгүзүнүң талазы-биле бөлүк лекцияларны номчаан турар.

(СЭТА).

Гоминданчы өнчүк-чөңгээлерге ойтур согуушкун

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң корреспондентизиниң Чжэцзяндан дамчыдып турарын ёзугаар алырга, ноябрь 18-те Улустуң-хосталга армиязының самолёттары Дачэнь ортулуктан соңгу-чөөн талаже 50 километр черде турар Юшань деп бөлүк ортулуктарже элээн каш халдаашкыннарны чорудкан болгаш оларны бомбалаан. Бомбаларның дорт батканы-биле Бэньшань ортулукта зениттиг пулемёттарның болгаш чанкайшичи шериглерниң кырынга олар дүшкүлээн. Улустуң-хосталга армиязының самолёттары боттарының базазынче шупту ээп келгеннер.

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң корреспондентизиниң дамчыдып турары-биле алырга, ноябрь 17-де Фучжоу районга Улустуң-хосталга армиязының зениттиг артиллериязы чанкайшичи шериг-агаар күштериниң самолёдун үрей аткан. Ол-ла хүн чанкайшичи бир самолёт Ниньянның барыын талазында районга аңдара аттырган.

(СЭТА).

Боодалга спортунуң талазы-биле делегейниң бирги чери дээш маргылдаа

КАРАКАС, ноябрь 19. Маңаа 50 метр хемчээлдиг черге биче калибрлиг боо-биле чыда болгаш дискектенип олура адар хевир-биле делегейниң бирги чери дээш тус-тус кижилер болгаш команда талазы-биле маргылдаалар болган.

Боодалгага чыда адар хевир-биле Швецияның командазының 5 адыгжылары атса чогуур 2 муң сандан ниитизи-биле 1988 санны аткаш бирги черни ээлээн; ийиги черни Норвегияның командазы 1986 санныг болуп ээлээн. Совет Эвилелиниң командазы Норвегияның командазы ышкаш база ынча санны алган. Оон составынга спорттуң алдарлыг мастерлери Богданов, Переберин, Купко болгаш спорт мастерлери Борисов биле Иткис олар киришкен. Ынчалза-даа норвегтер-биле деңнээрге эки болгаш куду түңнелдерниң аразында улуг ылгалдың хараазы-биле Совет Эвилелиниң командазы үшкү черге кирген. Дөрткү черни Финляндияның командазы, бешки черни АКШ-тың командазы 1980 санныг болуп ээлээн.

Тус-тус кижилер талазы-биле бо боодалгага америк Уестергаар 400-тен 400 санны аткаш тиилээн. Совет адыгжы В. Борисов 400-тен 399 санны аткаш ийиги черни ээлээн.

Баштайгы түңнелдер-биле алырга, дискектенип олура адарынга совет команда бирги черни ээлээн. Маргылдааның бо хевиринге тус-тус кижилер талазы-биле совет адыгжы А. Богданов тиилеп, делегейниң чаа рекордун тургускан.

Бөгүннүң боодалгаларының соонда «англи матчи» деп хевирге делегейниң бирги чери дээш команда талазы-биле маргылдааларга баштайгы үшкү черни ээлээн командаларның кежигүннеринге медальдар тывыскылаан. Алдын медальды АКШ-тың командазының кежигүннеринге, мөңгүн медальды Швецияның командазының кежигүннеринге болгаш хүлер медальды ССРЭ-ниң командазының кежигүннеринге тывыскан.

Ноябрь 19-та 50 метр хемчээлге биче калибрлиг боо-биле тура адарынга делегейниң бирги чери дээш маргылдаалар болган, база ол ышкаш «маңнап чоруур иви» деп карага чаңгыстап адар боодалга талазы-биле делегейниң бирги чери дээш тус-тус кижилерниң болгаш командаларның ноябрь 18-те эгелээн маргылдаалары доозулган.

(СЭТА).

Индий-Кыдаттың иштики херектеринге америк киржилге

ЛОНДОН. Сайгондан Рейтер агентилелиниң корреспондентизиниң дыңнадыы-биле алырга АКШ-тың президентизиниң Мурнуу Вьетнамда тускай төлээлекчизи генерал Коллинс Мурнуу Вьетнамга шериг белеткелиниң бүгү харысалгазын Каттышкан Штаттар бодунга алырынга белен деп парлалга конференциязынга чарлаан. Бо айтырыгны Мурнуу Вьетнамның премьер-министри Нго Динь Дьем болгаш Индий-Кыдатта Францияның чепсектиг күштериниң кол командылакчызы генерал Эли-биле чугаалажып турар деп Коллинс медеглээн.

Шериг белеткелиниң ол-ла америк аргаларын Грецияга болгаш Мурнуу Кореяга чорудуп турганын Мурнуу Вьетнамга хереглээр апаар деп дыңнадыгда чугаалап турар.

(СЭТА).

Харысалгалыг редактор Д. О. БЕГЗИ.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Шивишкилээр тиф болгаш ону баш удур чайладыр хемчеглер

Чоннуң ортузунга шивишкилээр тифтиң нептередикчилери колдуунда быт болуп турар. Кижиде хептиң, баштың болгаш лобковая деп үш чүүл быт бар.

Шивишкилээр тиф, бот-боттарынга дөмей хеп болгаш баш быттары-биле халдап дамчыыр.

Хеп быды иштики хептиң сыгыгларынга, тиглеринге, колдук адаанга, моюндурукка, иштики чувур шазынга бодунуң сиргелерин бодундан үнер чүүл-биле чыпшырып каап тар. Быттар дыка көвүдээнде даштыкы хеп-пальто, шинель, тон кырынга безин кестүп келир.

Эъдиниң изии улгаткан аарыг кижиниң изиинге шыдашпайн быттар кадык кижиге шилчип болур. Бо чорук аарыгның дүрген тараарынга идиг боор болур. Бир эвес кадык кижи аарыг кижиниң хирлиг идикхевинге хол дээп тудар болза база быттар чыпшынып болур.

Баш быды кижиниң бажының дүктериниң аразынга чоруур. Бир эвес баш быды көвүдээр болза, кижиниң өске-даа черлеринге болгаш иштики хевинче союп кире берип болур. Баш быды болза баш дүгүнүң дөзүнге сиргелээр.

Шивишкилээр тиф-биле аараан кижиниң ханын сорган быт 5—7 хонук эртенде кижини аартып болур. Шивишкилээр тиф аарыгның өөскүдүкчүзү болза, риккетсилер деп адаар төгериксимээр азы борбак хевирлиг бичии дириг амытан болур. Олар тиф-биле аараан кижилерниң ханын соруп алган быттарның шөйүндүзүнүң иштинде бактаап турар. Тиф-биле аараан кижилерниң баш мээзинде, ханында, баарында, чаваназында болгаш өске-даа органнарында риккетсилер бар болуп турар.

Шивишкилээр тифтиң өөскүдүкчүзү аарыг кижиниң ханы-биле кады быттың шөйүндүзүнүң иштинче киргеш, аңаа өзүп көвүдеп, оон быттың албаны-биле хөй санныг боор дашкаар үнүп, аарыг кижиниң кежиниң кырынга тараар. Быттың ызырган чери кижиирге, ону кижи дырбаар ужурга таваржыр, ол дырбап каан черни дамчыштыр риккетсилер кижиниң ханынче дамчып кире бээр. Бир эвес кижиниң эъдиниң даштынга быт чуура бастына берген болза, быттың шөйүндүзү чарылгаш, ында риккетсилер кеш иштинче кире бээрге, тиф-биле оон база аарып болур.

Шивишкилээр тиф халдавырлыг аарыг. Халдавыр халдаан соонда 10—14 хонук эртенде оон-биле аарыыр. Мону аарыгның чажыт үези деп адаар, ол үениң дургузунда риккетсилер кижиниң организминге өзүп төрүп турар, ынчаарга аарыышкынның демдектери ам-даа чок болур. Шивишкилээр тиф хенертен эгелээр: бүгү мага-ботка шыырыгылышкын болгаш ыстаашкын тыптыр база баш дыка аарыыр.

Аарыышкынның 2—3 хүннериниң дургузунда кижиниң эъдиниң изии 40 болгаш оон өрү градус чедер болгаш 12—18 хонукта үргүлчүлээр, оон соонда градузу кудулап эгелээр, 1—2 хонук эрткен соонда өйүнде байдалга кирер.

Аарыг 4—5 хонган соонда хөрек, шенектер, ижин кежиниң кырынга өкпең өңнүг бичии тус-тус долбаннар хевирлиг шивишкилер тыптып келир. олар чоокку үш хонук иштинде бүгү мага-ботка нептерээр.

Сегиишкин аарыышкынның үшкү неделязында эгелээр, үш неделя база оон-даа ур эртип болур. Шивишкилээр тиф-биле аарып эрткен кижиниң өкпе дегдириишкини хевирлиг кадыннаашкын, хан-дамырларының үрелиишкини, нерва системазының баксыраашкыны боор болур.

Шивишкилээр тиф-биле аараан кижи аарыгның бергедээшкинниг үезинден сегииириниң баштайгы хүннеринге чедир долгандыр турарларга халдавырлыг болур. Ындыг аарыг кижини доп-дораан эмнелге черинге чытырар херек.

Аарыг кижи сөөртүп келген транспорту база орукка аарыг кижиниң ажыглап чораан хевин тускай эмнер, «КА» деп саваң болгаш быт өлүрер өске-даа чүүлдер-биле арыглап кылыры чугула. Аарыг кижи-биле чаңгыс черге турганнар чунар бажыңга чунуп, арыг хеп кедер, бажының дүгүн кыргыдар болгаш мага бодунда быт доктаар черлерин быт өлүрер чүүлдер-биле чаар херек.

Шивишкилээр тифтен аараан аарыг кижиниң ажыглап турган орун-төжээн болгаш кедип турган хевин база оларның-биле харылзажып турган кижилер изиг бусту азы изиг агаарны ажыглап турар дезинфекция камеразынга (тускайлап кылган чөрге) арыглатынган турар ужурлуг. Быдый берген хептни болгаш өске-даа чүүлдерни база-ла ындыг камераларга суккаш, 20—30 минута дургузунда 90—100 градус температурага чедир изидип тургаш быттарны өлүрер. Бир эвес камералар чок болур болза, быт өлүрери-биле изиг илиирни ажыглап болур. Ону кылырда хептерниң иштин дашкаар аңдарып алгаш тиглерин, сыгыгларын изиг илиир-биле эки базып хаарар. Төжек херекселиниң болгаш иштики хептиң быдын изиг сугга 30 минута дургузунда хайындырып тургаш узуткаар. Оон аңгыда быдый берген хептеринге ДДТ азы Гексахлоран деп чүүлдерни чажар, азы оларны деңкылдыр холуп алгаш чажар, 1—2 шак эртерге сиилгип, аштап каaптар.

Баш быттарын бир кезиин суук ажыл-агый саванындан болгаш ийи кезиин керосинден изиг суг немеп тургаш белеткеп кылган саваң-керосин паста-биле баш дүгүнүң аразынче киир дүрбүп тургаш чок кылыр. Баш быдын 2—3 грамм ДДТ деп дуст азы Гексахлоранны баш дүгүнүң дөзүнче киир дүрбүп тургаш чок кылып болур. Оон соонда 2—3 шак эрткен соонда нарын шүүр-биле баш дүгүн дырап каaптар.

Шивишкилээр тифтен аарааннар-биле харылзажып турган кижилерни азы аарыг талазы-биле сезиктиг кижилерни санитар чуруму-биле арыглап шеверлээри-биле кады, аарыг кижи чыткан бажыңны, өгнү, өрээлди дезинфекцилеп арыглаары чугула.

Хуунуң арыг-шеверин сагыыры быдыыр чорукту болдурбазынга улуг ужур-дузалыг. 7—10 хонуктарда бирээден эвээш эвес катап үргүлчү чунар бажыңга чунар, дөжек херекселин болгаш хевин солуур. Бажының дүгүн таартыр, бодунуң идикхевин хүн-бүрүде көрүп, щётка-биле аштаар, 10 хонукта бирээден эвээш эвес катап хевин хүнге, агаарга, а кыжын сооккa салгыннадып каксыр.

Албанга чоруур үезинде быт өлүрер ДДТ дуст азы Гексахлоран деп чыттыг чажар эмнерни бодунга ап чоруур болгаш хевинге чажып алыр.

Быттарның амыдырап, өзүп үрежиириниң эң-не таарымчалыг байдалы кышкы үе болур. Бо үеде чоннуң чурттаалга байдалы элээн нарын болуп, үстүнде айыттынган сагындырыглыг хемчеглерни күүседири доктаамал эвес апаар. Ынчангаш бо үеде чурттаалга черлериниң арыг шевер байдалы болгаш быдыыр чоруктар-биле демиселдиң эң чугула сагындырыглыг хемчеглерин кижилерниң күүседип турары дээш хайгааралды күштелдирер херек. Мындыг хайгааралды хөй кижилер чыылган ниити чурттаалга бажыңнарынга, интернаттарга, школаларга, уруглар бажыңнарынга, садтарынга яслилеринге, гостиницаларга болгаш өске-даа черлерге чорудары дыка чугула. Үстүнде айыткан чүүлдерни күүседир болза, чоннуң ортузунга шивишкилээр тифтиң үнерин болдурбайн барып болур.

Эмчи Е. ПЕРЕКРЕСТОВА.

1955 чылда
„ШЫН“ СОЛУННУН
чагыдылгазын хүлээп алыры үргүлчүлеп турар.

Чагыдылганы „Союзпечатьтың“ Кызыл хоорайда болгаш районнарда салбырлары, харылзааның салбырлары болгаш агентилери, почтальоннар, а ол ышкаш бүдүрүлгелерде болгаш албан черлеринде, колхозтарда, совхозтарда болгаш МТС-терде база өөредилге черлеринде чагыдылга талазы-биле хөй-нити төлээлекчилери хүлээп ап турар.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ:
12 айда—52 рубль 20 копеек.
6 айда—26 рубль 10 копеек.
3 айда—13 рубль 05 копеек.
Неделяда 5 үнер

Моон-биле кады областың:
„Тувинская правда“, „Тываның аныяктары—Молодёжь Тувы“, „Сылдысчыгаш“
солуннарының болгаш „Агитаторнуң блокнодунуң“
ЧАГЫДЫЛГАЛАРЫН БАЗА ХҮЛЭЭП АП ТУРАР.
КИЖИ БҮРҮЗҮ ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ ТУРАРЫНЧЕ! СОЛУННАРНЫ ЧОГУУР ӨЙҮНДЕ ЧАГЫДАРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!
Союзпечать.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харысалгалыг редакторнуң 3—62, харысалгалыг редакторнуң оралакчызының 3—88, партийжи амыдырал, пропаганда болгаш агитация, кедээ ажыл-агый, культура болгаш амыдырал килдистериниң болгаш бухгалтерияның—3—65, харысалгалыг секретарьның, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 4—98, иштики информация, чагаа килдистериниң — 3 — 68.

ТС—02107. Культура эргелелиниң типографиязы